

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΕΥΝΕΚΔΗΜΟΣ

ΕΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΥΠΟ

ΛΟΓΙΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

ΕΥΝΤΑ ΕΞΟΜΕΝΟΝ

Ἔτος Α'. Ἐν Ἀθήναις τὴν 25 Φεβρουαρίου 1849. Ἄρ. 6.

Λ Ο Γ Ο Σ,

ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Εἰρήνης ὑπὸ τοῦ ἀρχι-
μανδρίτου καὶ καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας κυρίου

ΜΙΣΑΗΛ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ,

τῇ 1' Ἰανουαρίου, ἑορτῇ τῶν

ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ,

τελουμένου τοῦ μνημοσύνου τῶν φιλογενῶς καὶ φιλοτίμως
ὑπὲρ τοῦ ἑλλην. πανεπιστημίου συνδραμόντων.

» Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν
» ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα,
» καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς
» οὐρανοῖς . » Ματθ. ε. 16.

Πειθόμενος εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου, τοῦ
ἔθνικοῦ τούτου σεμνώματος, τὸ ὅποῖον εὐσεβῶς τε ἅμα καὶ κατ' ὀφει-
λὴν πανηγυρίζει τὴν φαιδρὰν ταύτην ἑορτὴν τῶν τριῶν μεγάλων τοῦ
ἐκκλησιαστικοῦ στερεώματος φωστήρων, Βασιλείου τοῦ μεγάλου,
Γρηγορίου τοῦ θεολόγου, καὶ Ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου, καὶ ἐπιτε-
λεῖ εὐγνωμόνως μετὰ πάσης ἐκκλησιαστικῆς παρατάξεως τὸ μνη-
μόσυνον τῶν συντελούντων καὶ συντελεσάντων φιλαδέλφως εἰς τὴν

καθίδρυσιν αὐτοῦ, ἀνέβην ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου βήματος, ἵνα συντελέσω καὶ γὰρ διὰ τοῦ λόγου εἰς τὴν λαμπρότητα τῆς ἑορτῆς καὶ τοῦ μνημοσύνου, καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν τροφήν ὑμῶν τῶν πιστῶν τῆς ἱερᾶς ταύτης πανδαισίας δαιτυμόνων. Ἡ σύστασις τῶν χριστιανικῶν ἑορτῶν ὑπάρχει σύγχρονος μετὰ τῆς συστάσεως τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς διεκρίθησαν οὐσιωδῶς καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῆς πανηγύρεως, καὶ κατὰ τὸν σκοπὸν, ἀπὸ τὰς βεβήλους πανηγύρεις τῶν ἐθνικῶν, τὰς ὁποίας ἡ πλάνη καὶ ἡ δεισιδαιμονία εἶχε συστήσει. Ἐπειδὴ, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, πασῶν τῶν χριστιανικῶν ἑορτῶν σκοπὸς ὑπῆρξεν ἀνάκαθεν ἡ πνευματικὴ τῶν πανηγυρίζοντων πιστῶν ὠφέλεια. Καὶ ἂν αἱ μεταβολαὶ τῶν καιρῶν, καὶ ἡ διαστροφή τῶν ἡθῶν μετέβαλον πρὸς ὄνειδος καὶ ἀτιμίαν τοῦ χριστιανισμοῦ, μᾶλλον δὲ πρὸς ἀπώλειαν τῶν ψυχῶν, τὰς ἑορτὰς ταύτας εἰς ἡμέρας κόμου, καὶ μέθης, καὶ ἀσωτείας, καὶ πολλῶν σκανδάλων, κατ' οὐδένα τρόπον πρέπει νὰ νομίσωμεν, ὅτι ἡ πᾶναγος τοῦ Χριστοῦ νύμφη, ἡ ἀγία ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν κανόνισασα διέταξε ταύτας. Παντελῶς! Ἡ Ἐκκλησία διέταξε ταύτας πρὸς τὴν πνευματικὴν ὠφέλειαν καὶ τὴν ἐν Χριστῷ μόρφωσιν τοῦ πληρώματος αὐτῆς· διέταξε ταύτας ὡς ἡμέρας κατανύξεως, πνευματικῆς εὐφροσύνης, πηγαζούσης ἐκ τῶν ἱερῶν τελετῶν, ἐκ τῆς διδασκαλίας καὶ ἀκροάσεως τοῦ θεοῦ λόγου, ἐκ τῆς πράξεως τῶν ἀγαθῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ἔργων, πρὸς τὴν παραμυθίαν καὶ ἀνακούφισιν τῶν πενομένων καὶ πασχόντων ἀδελφῶν ἡμῶν· διέταξε ταύτας, παρέχουσα εἰς τοὺς πιστοὺς ἀφορμὴν ἐν αὐταῖς πνευματικῆς οἰκοδομῆς καὶ προόδου εἰς τὴν εὐσέβειαν καὶ ἀρετὴν, οὐχὶ εἰς τὴν ἀκολασίαν καὶ τὴν ἀσέβειαν· τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν οἱ ἀρχαῖοι ἐπανηγύριζον αὐτάς.

Πῶς δ' ἐπανηγύριζον οἱ πιστοὶ ἐκεῖνοι τὰς μνήμας τῶν ἁγίων ἀνδρῶν; Συμφωνότατα πρὸς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν διάνοιαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Συναγομένων τῶν πιστῶν ἐν τῇ ἐπετείῳ ἡμέρᾳ τῆς μνήμης ἐπὶ τῶν μαρτυρείων, ἀνεγινώσκειτο μετὰ κατανύξεως ἡ ἱστορία τῶν ἱερῶν ἀγώνων, τῆς καρτερίας, καὶ τοῦ μαρτυρίου αὐτῶν· μετὰ δὲ τοῦτο, τελουμένης πανηγυρικῶς τῆς θείας λειτουργίας, μετελάμβανον οἱ πιστοὶ μετὰ ζωηρᾶς συνειδήσεως, ὅτι ἡ κοινωνία τῶν ἐν Κυρίῳ πιστῶν οὐδὲ διὰ τοῦ θανάτου χωρίζεται· διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ πρὸ τῆς θείας κοινωνίας εὐχῇ καὶ δεήσει μνημονεύεται ἰδίως ὁ κατὰ μίμησιν τοῦ Κυρίου διανύσας τὸ τῆς παρουσίας ζωῆς στάδιον.

Ὁ σκοπὸς τῆς τιοαύτης πανηγύρεως εὐρίσκεται ἤδη ἐκ τῶν μέσων τοῦ δευτέρου αἰῶνος ἡρμηνευμένος ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ κοινοῦ τῆς

Σμύρνης περὶ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου, μαθητοῦ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. Πανηγυρίζεται, λέγει, « εἰς τε τῶν » προθηλικῶν μνήμην, καὶ τῶν μελλόντων ἀσκησίν τε καὶ ἐτοιμασίαν (α) ». Τουτέστι, πανηγυρίζομεν τὰς μνήμας τῶν ἁγίων, ἐνθυμούμενοι καὶ τιμῶντες τοὺς ὑπὲρ τῆς πίστεως ἐνδόξους αὐτῶν ἀγῶνας, ἐξ ὧν ἐνθαβρυνόμενοι καὶ ἡμεῖς, νὰ προπαρασκευαζώμεθα εἰς τοὺς αὐτοὺς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀθλους, ἐὰν γένη χρεῖα, ἢ τοῦλάχιστον νὰ μιμώμεθα τὴν σταθερότητα τῆς πίστεως αὐτῶν, ἐὰν μὴ δυνώμεθα νὰ μιμηθῶμεν τὰ παθήματα αὐτῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐλεγχομένοι οἱ Χριστιανοὶ ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν, ὅτι ἐπὶ τέλος ἐγκαταλείψαντες τὸν ἐσταυρωμένον, θέλουσι μεταβῆ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ μάρτυρος, ἀπεκρίνοντο. « Ἄγνοεῖτε, ὅτι οὔτε τὸν Χριστὸν ποτε καταλιπεῖν δυνήσομεθα, τὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ παντὸς κόσμου τῶν σωζομένων σωτηρίας παθόντα, οὔτε ἕτερον τινα σέβειν. Τοῦτον μὲν γὰρ, υἱὸν ὄντα τοῦ Θεοῦ, προσκυνούμεν, τοὺς δὲ μάρτυρας ὡς μαθητὰς τοῦ Κυρίου, καὶ μιμητὰς, ἀγαπῶμεν ἀξίως, ἕνεκα εὐνοίας » ἀνυπερβλήτου τῆς εἰς τὸν ἕνα βασιλέα καὶ διδάσκαλον ὧν γένοιτο » καὶ ἡμᾶς συγκαινωνοὺς τε καὶ συμμαθητὰς γενέσθαι » (β).

Μιμηθῶμεν καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, τῶν εὐσεβῶν ἡμῶν πατέρων τὸ παράδειγμα, συμφωνήσαντες πρὸς τὸν ἅγιον καὶ σωτήριον σκοπὸν τῆς Ἐκκλησίας, προθυμούμενοι νὰ ὠφεληθῶμεν πνευματικῶς ὑπὸ τῆς σημερινῆς ἐκκλησιαστικῆς πανηγύρεως· αὕτη παρέχει τοσαύτην ὕλην σκέψεως καὶ διδασκαλίας, ὥστε ἡ ἀφρονία παρέχει μᾶλλον ἀπορίαν πρὸς τὴν ἐκλογὴν, ἢ ἡ ἔλλειψις. Ἐπειδὴ, ἐὰν μὲν ἀποβλέψωμεν εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀγιότητος τῶν ἑορταζομένων ἐνδόξων ἱεραρχῶν, τοσαῦτα ἀπαντῶμεν ὑψηλὰ παραδείγματα εἰς μίμησιν, ὥστε ἤθελεν εἶναι μέγα καὶ δυσχερέστατον ἔργον νὰ διέλθῃ τις καὶ τοῦ ἐνός μόνου αὐτῶν τοὺς πνευματικούς ἀγῶνας τοὺς ὑπὲρ τῆς πίστεως, ὑπὲρ τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἀπίστων, ὑπὲρ τοῦ στηριγμοῦ καὶ τῆς διορθώσεως τῶν πιστῶν, τὴν διηνεκῆ πάλην καὶ τὴν ἐνδοξον αὐτῶν νίκην κατὰ τῶν δυσσεβῶν αἰρετικῶν, τῶν ὀργάνων τοῦ διαβόλου γενομένων εἰς διαστροφήν τῆς ἀληθείας, τὴν καρτερίαν εἰς τοὺς διωγμοὺς, τὴν ἀκμάτην αὐτῶν προσπάθειαν εἰς τὴν διατροφήν τῶν πεινῶντων, εἰς τὴν προστασίαν τῶν ὀρφανῶν, εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἀσθενούντων, εἰς τὴν παρηγορίαν καὶ ἀνακούφισιν πάντων τῶν ὀπωσθήποτε πασχόντων. Πασῶν τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν, πίστεως, ζήλου θεοῦ, ἀγάπης θερμότητος πρὸς τὸν πλησίον, φιλανθρωπίας, δικαιοσύνης, ἀγνεύσεως, ὁσιότητος,

(α) Παρὰ τῷ Εὐσεβ. ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. δ', κεφ. 15. (β) Αὐτόθι.

εὐρίσκομεν εἰς ἕκαστον τούτων τὸ ἀρχέτυπον. Ἐὰν δὲ πάλιν ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀναγνωσθείσης περικοπῆς τοῦ Εὐαγγελίου, πάλιν εὐρίσκομεν ἄλλην ἀφθονον ὕλην θείας διδασκαλίας πρὸς τὴν ἡμετέραν πνευματικὴν οἰκοδομήν, ἣτις πρέπει νὰ ἐλύη ἅπασαν ἡμῶν τὴν προσοχὴν. Ἐξαιρέτως δὲ ἐφείλκυσε τὴν ἐμὴν προσοχὴν ἡ ἐν αὐτῇ περιεχομένη ἐντολή, τῆς ὁποίας τὴν ἀνάπτυξιν νομίζω σήμερον ὠφελιμωτάτην εἰς τὸ εὐσεβές μου ἀκροατήριον· καὶ διὰ τοῦτο ἀφίνων πᾶσαν ἄλλην ὑπόθεσιν, θέλω ἐνασχολῆσαι τὴν εὐσεβῆ ὑμῶν ἀκρόασιν εἰς τὴν ἐρμηνείαν ταύτης τῆς κυριακῆς ἐντολῆς, ἣτις ἐκφράζει ὅλον τὸ πνεῦμα καὶ τὴν διάνοιαν τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παραδοθείσης ἡμῖν θείας ἔσμοθεσίας· ἡ δὲ ἀκριβὴς ἐκτέλεσις τῆς ἐντολῆς ταύτης εἶναι τὸ γνησιώτατον τοῦ ἀληθοῦς Χριστιανοῦ γνῶρισμα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ σήμερον ἑορταζόμενοι πανάγιοι Ἱεράρχαι φαίνονται, ὡς ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτῶν δῆλον γίνεται, ὅτι ταύτην τὴν ἐντολὴν λαβόντες ὡς κανόνα καὶ στάθμην παντὸς τοῦ βίου αὐτῶν, ἔφθασαν εἰς τὸ ὕψος τοῦτο τῆς τελειότητος καὶ ἀγιότητος· ὥστε, ἂν ἐπρόκειτο νὰ πλέξω τὸ εἰς τὴν ἀγιότητα αὐτῶν προσῆκον ἐγκώμιον, ἤρκει νὰ εἶπω, ὅτι διήγαγον ἅπαντα τὸν μακκάριον αὐτῶν βίον εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς ταύτης. Ἀλλ' ἔμβωμεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν.

- » Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν
- » ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα,
- » καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς
- » οὐρανοῖς. »

Ἴδου τὸ γράμμα τῆς ἐντολῆς, ἣτοι τὸ θεῖον παράγγελμα. Ποία δὲ ἡ τούτου ἔννοια, καὶ ποῖον τῶν οὐσιωδεστάτων τοῦ Χριστιανοῦ καθηκόντων διδάσκει; Ἀκούσατε, ἀδελφοί. Ἡ λέξις φῶς κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς Γραφῆς εἶναι πολυσήμαντος· καὶ κυρίως μὲν καὶ κατὰ πρῶτον σημαίνει τὴν λεπτοτάτην καὶ βρώδη ἐκείνην οὐσίαν, ἣν ὁ παντοδύναμος τοῦ Θεοῦ Δύλος παρήγαγεν, ἵνα φωτίζη καὶ καλλύνη τὸν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντα κόσμον, κατὰ τὸ « εἶπεν ὁ Θεός » γεννηθῆτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς » (α). Δι' αὐτοῦ γίνονται ὅρατὰ πάντα τὰ ἀντικείμενα εἰς ἡμᾶς. Τροπικῶς δὲ σημαίνει πᾶσαν γνῶσιν καὶ διδασκαλίαν, ἣτις ἐξελαύνουσα τὴν ἄγνοιαν καὶ τὴν πλάνην ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς, σοφίζει τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ τροπὴ αὕτη εἶναι ἀρμολογία τῆς ἐπειδὴ, ὅ,τι εἶναι εἰς τοὺς σωματικούς ὀφθαλμούς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, τοῦτο εἶναι εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἡ γνῶσις τῆς ἀλη-

(α) Γεν. α'. 3.

θείας. Φῶς τοῦ νοῦς δηλαδὴ εἶναι ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἀλήθεια· σκότος δὲ αὐτοῦ, ἡ ἄγνοια, καὶ ἡ πλάνη· διὰ τοῦτο σημαίνει ἐξαιρέτως τὴν θρησκείαν καὶ διδασκαλίαν, τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ Ἀποστόλων παραδοθεῖσαν ἡμῖν, ὡς ἐξελαύνουσαν ἐκ τοῦ νοῦς ἡμῶν τὴν ἄγνοιαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θείων πραγμάτων, καὶ τὴν πλάνην καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν, ἀντεισάγουσαν δὲ τὴν ἀληθῆ θεογνωσίαν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ τῆς χριστιανικῆς ταύτης ἀληθείας ἐγκρατεῖς φερώνυμοι τοῦ Χριστοῦ ὀνομαζονται ἐν αὐτῇ τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ *νιοὶ φωτός, τέκνα φωτός καὶ ἡμέρας* (α), καθὼς οἱ ταύτης στερούμενοι, ἀντιθέτως καλοῦνται *νιοὶ σκότους*. Καὶ κατὰ μετωνυμίαν τοῦ ἀφηρημένου ἀντὶ τοῦ συγκεκριμένου, φῶς λέγεται καὶ ὁ ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς ἁγίας πίστεως πεφωτισμένος καὶ διωρθωμένος· « Ἦτε γὰρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ » (β). Ἐξαιρέτως δὲ σημαίνει φῶς τὴν ἀρετὴν καὶ ἀγιότητα τῆς ψυχῆς· τροπὴ ἀρμολογία διὰ τὴν οικείαν καὶ ἔμφυτον εἰς ἀμφοτέρα ταῦτα καθαρότητα. Τὴν τελευταίαν ταύτην σημασίαν τῆς ἀρετῆς καὶ ἀγιότητος ἔχει ἐν τῷ μνησθέντι ἐδαφίῳ τοῦ Εὐαγγελίου· « Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων »· τουτέστι· τόσον λαμπρὰ καὶ φανερά πρέπει νὰ ᾖ ἡ ἀρετὴ καὶ ἀγιότης ὑμῶν, ὥστε καὶ νὰ βλέπεται καὶ νὰ γινώσκηται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἵνα προτρέπωνται καὶ αὐτοὶ ὑπ' αὐτῆς εἰς μίμησιν καὶ εἰς ἀμιλλαν, ἵνα κατορθοῦται παρὰ πάντων τὸ ἀγαθόν, καὶ οὕτω δοξάζεται τὸ ὄνομα τοῦ οὐρανοῦ πατρὸς ὑμῶν, ὅστις οὕτω φιλανθρώπως ἠδδόκησε νὰ δώσῃ τοιαύτην σωτήριον διδασκαλίαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, δι' ἧς δύνανται νὰ γένωσιν ἐπὶ τῆς γῆς εἰκόνες ζῶσαι καὶ ἀφομοιώματα αὐτοῦ, καὶ τῆς αἰωνίου μακαριότητος μέτοχοι. Ἴνα ἐξηγηθῶ σαφέστερον καὶ συντομώτερον ἡ ἐντολὴ αὕτη τοῦ Κυρίου παραγγέλλει εἰς πάντας τοὺς πιστοὺς, ὅτι ὀφείλουσι νὰ διδώσιν εἰς ἀλλήλους τὸ καλὸν παράδειγμα, καὶ διὰ τοῦ καλοῦ αὐτῶν παραδείγματος νὰ γίνωνται συνεργοὶ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν. Τοῦτο εἶναι ἐν τῶν σπουδαιωτάτων καθηκόντων τοῦ ἀληθῶς ἐναρέτου καὶ εὐσεβοῦς ἀνδρός, καὶ τοῦτο τὸ καθήκον διετέλεσαν ἐκπληροῦντες διὰ παντὸς τοῦ βίου οἱ ἑορταζόμενοι τρεῖς Ἱεράρχαι.

Ἄς ἔμβωμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τούτου τοῦ καθηκόντος, εἰς ἣν παρακαλῶ νὰ στήσητε τὴν προσοχὴν ὑμῶν, ἵνα κατανοήσητε τὸ μέγεθος καὶ τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ.

Δός μοι, Κύριε, τὴν ἰσχὺν οὐ μόνον εἰς τὸ νὰ λαλήσω ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ νὰ πείσω τὰς καρδίας τῶν εὐσεβῶν

(α) Λουκ. ιε'. 8. Ἰωάν. ιβ'. 36. Πρὸς Θεσσαλ. Α'. ε'. 5. — (β) Πρὸς Ἑφεσ. ε'. 8.

μου ἀεροσπῶν, καὶ νὰ ἐμπνεύσω εἰς αὐτοὺς τὴν ὀφειλομένην προθυμίαν εἰς τὴν ἀκριβῆ αὐτοῦ ἐκπλήρωσιν.

Ἦς Χριστιανός, ὅστις καὶ ὁπωσοῦν ἐδιδάχθη καὶ γινώσκει τὴν οὐσίαν τῆς ἀποκαλυφθείσης καὶ παρακδοθείσης ἡμῖν θείας διδασκαλίας, ὁμολογεῖ, ὅτι τὸ κεφάλαιον καὶ ἡ σύνοψις ταύτης ὑπάρχει ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἐρμηνεύσας καὶ ἐπικυρώσας πάσας τὰς ἐντολάς τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, καὶ ἀπαγορεύσας τὴν ἀθέτησιν πάσης καὶ τῆς ἐλαχίστης αὐτῶν, οὐδεμίαν ἄλλην ὠνόμασεν ἰδίαν ἑαυτοῦ, εἰμὴ τὴν ἐντολὴν τῆς ἀγάπης. « Αὕτη » ἐστίν, εἶπεν, ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους » (α). Αὕτην ταύτην ὠνόμασε καὶ καινὴν, ἀντιθέτως πρὸς τὰς τοῦ παλαιοῦ νόμου, ὡς ὑπ' αὐτοῦ τεθεῖσαν ὡς βᾶσιν πάσης τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἠθικῆς νομοθεσίας. » Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους » (β). Ταύτην ὥρισεν καὶ ὡς ἐξαίρετον χαρακτηριστικὸν πάντων τῶν ἀληθῶς εἰς αὐτὸν πιστευόντων, λέγων. » Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, « ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις » (γ). Τὸ δὲ θαυμασιώτατον, εἶναι τὸ αἷτιον, τὸ ὁποῖον ὡς θεμέλιον καταβάλλει τῆς ὑψηλῆς ταύτης νομοθεσίας. Ποῖον τοῦτο; οὐδὲν ἄλλο, ἀδελφοί, εἰμὴ ἡ ἱερὰ καὶ ἀναλλοίωτος ἡμῶν σχέσις πρὸς ἀλλήλους. Τὸ ἔξοχον πλεονέκτημα τῆς θείας ταύτης διδασκαλίας, τὸ ὁποῖον καὶ αὐτοὶ οἱ ἄσπονδοι ἐχθροὶ αὐτῆς καὶ ὠμολόγησαν καὶ ἐθαύμασαν, εἶναι τοῦτο, ὅτι παρέστησε τὴν ἱερὰν καὶ στενοτάτην σχέσιν πάσης τῆς ἀνθρωπότητος ὡς μιᾶς μεγάλης οἰκογενείας, ἣτις ἔχει μίαν κοινὴν καταγωγὴν, ἓν κοινὸν κέντρον, ἓνα πατέρα οὐράνιον τὸν Θεὸν, ἓνα προορισμὸν, τὴν πρὸς τὸν οὐράνιον αὐτὸν πατέρα διὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς τῶν ἀγαθῶν πράξεως ἀφομοίωσιν, μίαν κοινὴν ἐλπίδα, τὴν αἰώνιον σωτηρίαν, τὴν ἄληκτον μακαριότητα. Τὴν δὲ καθολικὴν ταύτην σχέσιν συνέσφιξεν, ἐστήριξε καὶ καθηγίασεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, συστήσας καὶ συναρμόσας ἑαυτῷ τὴν Ἐκκλησίαν ὡς ἐν πνευματικὸν σῶμα, περιλαμβάσανσαν ὡς μέλη αὐτῆς πάντας παντὸς τόπου καὶ χρόνου τοὺς ὀρθῶς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας· διὰ τοῦ ὁποῖου οὐ μόνον ἀδελφοὶ ἀλλήλων, ἀλλὰ καὶ μέλη κατέστημεν ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ σώματος, οὐτινας κεφαλὴ καὶ σωτὴρ ἐγένετο αὐτός· ἡμεῖς δὲ διὰ μὲν τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας ἀναγεννώμενοι πνευματικῶς καὶ καθιερούμενοι, προστιθέμεθα εἰς αὐτό, διὰ δὲ τῆς θείας κοινωνίας διατρεφόμενοι καὶ συνοικειούμενοι πρὸς αὐτό, διατηροῦμεν τὴν μυστικὴν ταύτην ἐνότητά μετ' αὐτοῦ, ὥστε γινόμενοι ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα, ἔχομεν ἓνα κύριον, μίαν πίστιν, ἓν βάπτισμα, μίαν ἐλπίδα. Ἴδου διὰ τί ὀφεί-

(α) Ἰωάν. ιβ'. 12. (β) Ἰωάν. ιγ'. 34. (γ) Αὐτόθι, 35.

λομεν ν' ἀγαπῶμεν ἀλλήλους· ἡ δὲ φανέρωσις τῆς τοιαύτης ἀγάπης γίνεται μάλιστα, ὅταν διὰ τοῦ καλοῦ ἡμῶν παραδείγματος ἐλκώμεν καὶ ὀδηγῶμεν ἀλλήλους εἰς τὴν ἀρετὴν. Ἴδου διὰ τί ὑπάρχει καθῆκον ἱερώτατον παντὸς Χριστιανοῦ νὰ φανερόν τὴν τοιαύτην πρὸς τὸν πλησίον ὀφειλομένην ἀγάπην, ἀγωνιζόμενος καὶ φροντίζων κατὰ πάντα τὸν βίον καὶ τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ, ἵνα μὴ μόνον μὴ γένηται πρόσκομμα τῷ πλησίον εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐσέβειαν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας καὶ ἐλκῆ αὐτὸν εἰς τὸ ἀγαθόν, καὶ ἵνα ἐνθαρρύνῃ εἰς τὴν ἀρετὴν διὰ τοῦ ἰδιοῦ αὐτοῦ καλοῦ παραδείγματος. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, γράφων εἰς τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν, παρήγγελλεν εἰς τοὺς πιστοὺς οὕτω· « Ἀδελφοί, λέγει, ἕκαστος ὑμῶν » τῷ πλησίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομὴν » (α)· ἦγουν ἕκαστος ἄς ἐπιμελῆται νὰ ἀρέσκη διὰ τῶν καλῶν ἔργων εἰς τὸν πλησίον, ἵνα στηριχθῆ καὶ ἐνθαρρυνθῆ καὶ αὐτὸς νὰ πράττῃ κατὰ μίμησιν αὐτοῦ τὸ καλόν. Οὕτως ἔγραφε καὶ πρὸς τοὺς Κορινθίους· « Πάντα » πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω » (β)· δηλαδὴ πᾶσα ἡ διαγωγὴ ὑμῶν πρέπει νὰ ἦναι τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ σκανδαλίζηται ὁ πλησίον ἐξ αὐτῆς, μηδὲ νὰ παρασύρηται καὶ ἐμψυχοῦται ἐκ τοῦ παραδείγματός σου εἰς τὴν κακίαν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας νὰ παρορμαῖται εἰς τὴν πράξιν τῶν ἀγαθῶν καὶ χριστιανικῶν ἔργων. Ἡ ἔννοια τῶν ἀποστολικῶν λόγων δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς παντάπασιν ἀπὸ τῆς τῶν κυριακῶν λόγων « Οὕτω » λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων » κτλ.

Πάντες μὲν οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου εἰσὶν ἀκριβεῖς καὶ ἐναργεῖς, ἀλλ' ἐναργέστατοι πάντων καὶ ἐντονώτατοι εἰσὶν οὗτοι, δι' ὧν ἐντέλλεται εἰς ἡμᾶς ν' ἀποπνέωμεν τὴν εὐωδίαν ταύτην, δεικνύοντες εἰς ὅλον τὸν κόσμον διὰ τῶν ἐναρέτων πράξεων καὶ τῆς χρηστῆς διαγωγῆς τὸ μεγαλεῖον τῶν ἐλπίδων καὶ τῆς πίστεως ἡμῶν, τὴν ἀγιότητα τῆς θρησκείας, τὴν ὁποῖαν ὁμολογοῦμεν, τὴν μεγαλωσύνην τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖον λατρεύομεν· « Οὕτω λαμψάτω, λέγει, τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων » κτλ. Δάβετε τὸ Εὐαγγέλιον ἀνά χεῖρας, τὸ θεῖον τοῦτο βιβλίον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἦναι ὁ κανὼν τῆς διαγωγῆς καὶ τῶν ἠθῶν ἡμῶν, τὸ ὁποῖον ὀφείλομεν καὶ ν' ἀναγινώσκωμεν καὶ νὰ μελετῶμεν καθ' ἐκάστην, ὡς μέλλοντες καὶ νὰ κριθῶμεν κατ' αὐτό· ἐν αὐτῷ θέλετε μάθει ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι τὸ μέγιστον τῶν ἀμαρτημάτων εἶναι τὸ διδόμενον σκάνδαλον, καὶ ὅτι εἶναι καλλίτερον εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ δέσῃ μύλον ὀνίκων ἐπὶ τὸν τραχήλον αὐτοῦ, καὶ νὰ ριφθῆ εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ νὰ σκανδαλίση καὶ τὸν ἐλαχιστον ἄνθρωπον (γ). Ἐλάβομεν ποτὲ ὡς κανόνα τῆς διαγωγῆς ἡμῶν

(α) Πρὸς Ῥομ. ιβ'. 2. (β) Πρὸς Κορινθ. Α. ιδ'. 26. (γ) Λουκ. ιζ' 2.

τούς λόγους τούτους; ἢ δύναταί τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι πιστεύομεν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, ὅταν βλέπῃ Χριστιανούς ἀγωνιζομένους παντοιοτρόπως νὰ διαστρέψωσι τοὺς ἀδελφούς αὐτῶν; νὰ διαφθείρωσι τὰ ἔθνη τῶν διὰ τῶν φαύλων καὶ λόγων καὶ παραδειγμάτων; ὅταν μεταχειρίζονται τὸ ἀργύριον ἢ τὴν ἀπειλὴν, τὴν ὑπόληψιν ἢ τὴν κολακείαν ἐπίτηδες, ἵνα προκαταλάβωσι τὴν ἀθωότητα, καὶ ῥίψωσιν αὐτὴν εἰς τὰς παγίδας; ὅταν ἐκθέτωσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ λαοῦ τὸ ἀμάρτημα χωρὶς αἰδοῦς, καὶ χωρὶς πίστεως, ἀνεγείροντες ὡς τρόπαιον τὴν κακίαν, ἣτις καλύπτει αὐτοὺς ἀπὸ αἰωνίαν αἰσχύνην; ὅταν καὶ διὰ τῶν λόγων καὶ διὰ τῶν ἔργων κατασπῶσιν ὅλην οἰκίαν εἰς τὴν ἄβυσσον τῆς ἀμαρτίας, καταμεμφόμενοι τὴν θρησκείαν ὡς λίαν αὐστηρὰν, καὶ διδάσκοντες ὡς θεμιτὸν τὸ ν' ἀκολουθῇ ἕκαστος τὰς φυσικὰς αὐτοῦ κλίσεις; Ἔ, ἀδελφοί! ἅς τὸ εἶπωμεν ἀρόβως· τοιαύτη διαγωγὴ εἶναι φανερὰ ἀπάρνησις αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἶναι καταφρόνησις τῆς θείας αὐτοῦ διδασκαλίας, ἐπειδὴ γινώσκετε, ὅτι οὐδεμίαν ἄλλην ὑπόθεσιν ἔχει, ἢ τὸ νὰ συστήσῃ τὴν πράξιν τῶν ἀγαθῶν ἔργων, καὶ ἐπομένως τὰ καλὰ παραδείγματα· τοῦ μὲν διδάσκει ὅτι πρέπει νὰ βαστάζωμεν καθ' ἑκάστην τὸν σταυρὸν ἡμῶν· τοῦ δὲ συνιστᾶ εἰς ἡμᾶς τὴν προσευχὴν, τὴν νηστείαν καὶ τὴν μετάνοιαν καὶ διόρθωσιν τοῦ ἤθους· ἀλλὰ τοῦ παραγγέλλει τὴν ἐλεημοσύνην εἰς ἀνακούφισιν καὶ στηριγμὸν τῶν θλιβομένων ἀδελφῶν ἡμῶν· ἀλλὰ τοῦ ἐντέλλεται τὴν συγχώρησιν εἰς τοὺς ἐχθρούς, ἔργον τῆς ἀγάπης ἀναγκαῖον πρὸς τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ὡς παράδειγμα πραότητος καὶ μετριοπροσύνης· ἐδῶ μᾶς ὑποχρεώνει εἰς τὴν ταπεινώσιν· ἐκεῖ μᾶς ὀρίζει ν' ἀκούωμεν τῆς Ἐκκλησίας, κηρύττων, ὅτι ὁ ἀκούων τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἀκούει αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, καὶ ὁ καταφρονῶν αὐτῶν, καταφρονεῖ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου· « Ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοὶ ἀκούει· καὶ » ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς, ἐμὲ ἀθετεῖ » (α). Οὕτω πάντες οἱ θεῖοι λόγοι τοῦ Σωτῆρος τείνουσιν εἰς τὸ νὰ πείσωσιν ἡμᾶς περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ ἀγαθοῦ παραδείγματος· θέλει νὰ εἴμεθα τέλειοι, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν (β). θέλει νὰ ἔχωμεν πίστιν καὶ πεποιθησιν εἰς αὐτὸν, διὰ νὰ νικήσωμεν τὸν κόσμον, καθὼς αὐτὸς ἐνίκησε τὸν κόσμον· « Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον » (γ). θέλει νὰ πρακτικῶμεν τὸ ἀγαθὸν καὶ εἰς ἐκείνους οἵτινες μισοῦσιν ἡμᾶς, νὰ παροικῶμεν καὶ ὑπὲρ ἐκείνων, οἵτινες καταδιώκουσιν ἡμᾶς καὶ συκοφαντοῦσιν (δ). Καὶ ταῦτα πάντα, ἵνα βλέπῃ ὁ κόσμος τὰ καλὰ ἡμῶν ἔργα, καὶ δοξάζῃ τὸν πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἔ θεέ μου· καὶ φανταίνεται ἄλλο τι ἢ ζωὴ ἡμῶν, συγκρινομένη πρὸς ταῦτα

(α) Λουκ. 4. 16. (β) Ματθ. 4. 48. (γ) Ἰωάν. 15. 33. Ματθ. 4. 44.

τὰς ἐντολάς, ἢ ἐντελὴς ἀθέτησις τῶν προσταγμάτων σου; Δύναταί τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἀπευθύνονται ταῦτα πρὸς ἡμᾶς τοὺς μαθητὰς σου, τὰ τέκνα σου; Οἴμοι! καὶ ἂν ἠθέλαμεν ὁμόσει ἐνώπιόν σου ν' ἀθετῶμεν τὸν ἅγιόν σου νόμον, πάλιν δὲν ἠθέλαμεν δυνηθῆναι νὰ φανῶμεν μεγιστεῖροι παραβάται καὶ ἀποστάται ἀπὸ τοῦ παναγίου σου θελήματος. Πᾶσα ἡ διαγωγὴ ἡμῶν τείνει εἰς ἐξουθένησιν τοῦ Εὐαγγελίου σου· σὺ προστάτεις νὰ βαδίζωμεν τὴν στενὴν ὁδὸν τὴν φέρουσαν εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ἡμεῖς βαδίζομεν τὴν πλατείαν, τὴν φέρουσαν εἰς τὴν ἀπώλειαν· σὺ προστάτεις νὰ μὴ κρίνωμεν τοὺς ἀδελφούς ἡμῶν, ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς κριθῶμεν, καὶ ὁμῶς ἡμεῖς καὶ καταδικάζομεν αὐτούς, καὶ πρὶν ἢ ἀκούσωμεν.

Οὕτως, ἀδελφοί, ἀποπλανώμενοι διηνεκῶς ἀπὸ τῶν εὐαγγελικῶν ἀρχῶν, πράττομεν πᾶν τὸναντίον, ἀφ' οἷο, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς διδάσκει. Ἀλλὰ μὴ δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ διδάσκαλος καὶ νομοθέτης ἡμῶν; μὴ οἱ λόγοι αὐτοῦ δὲν εἶναι ἡ αἰώνιος ἀλήθεια; Τὰ προσταγματα τῶν ἀνθρώπων παρέρχονται μετ' αὐτῶν, ἀλλὰ τὰ προσταγματα τοῦ Θεοῦ εἶναι αἰώνια, καθὼς αὐτός. Βλέπετε τοῦτο, ἀδελφοί! δέκα ἐννεα αἰῶνες σχεδὸν παρήλθον, ἀφ' οὗ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐδίδασκε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ αἱ διδασκαλίαι του οὔτε ὑπὸ τῆς μεταβολῆς τῶν καιρῶν, οὔτε ὑπὸ τῆς διαστροφῆς τῶν ἡθῶν ἀπώλεσάν τι τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν ἀξίας καὶ ἀληθιότητος. Μάτην ἐξεπύρνευσαν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν ἀγάπην τῶν κτισμάτων· μάτην συνεχώρησαν εἰς ἑαυτούς, ὅσα ὁ κτίστης ἀπαγορεύει· ὁ ἅγιος αὐτοῦ νόμος, πάντοτε ὁ αὐτός, καταδικάζει τοὺς ἀποπλανωμένους· διότι οὐδεὶς δύναται νὰ νομοθετήσῃ ἐναντίον τῆς αἰωνίου ἀληθείας.

Ὅθεν καὶ ἡ ἐντολὴ, ἣν ἐλάβομεν παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, νὰ οἰκοδομῶμεν τὸν πλησίον διὰ τῶν καλῶν ἡμῶν παραδειγμάτων, ἔχει τὸ κύρος καὶ πρὸς τὸν παρόντα αἰῶνα, καθὼς θέλει τὸ ἔχει καὶ πρὸς τοὺς μετὰ τοῦτον, ὡς τὸ εἶχε καὶ εἰς τοὺς πρὸ αὐτοῦ. Ὀφείλομεν νὰ συσχηματιζώμεθα πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, καθὼς καὶ οἱ πρῶτοι Χριστιανοί. Μετὰ πόσου ζήλου καὶ θερμότητος δὲν συνέλεγον τοὺς λόγους τῆς ζωῆς καὶ τῆς σωτηρίας, διὰ νὰ ἐκπληρῶσι τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ ἐφαρμύζωσιν εἰς τὸν ἑαυτῶν βίον τὰς ἀγίας ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ! Ὅλοι εἶχον μίαν ψυχὴν καὶ μίαν καρδίαν, διότι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀκαταπαύστως ἐντέλλεται ἡμῖν τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην. Προσέφερον τὰ ἀγαθὰ αὐτῶν εἰς τοὺς πόδας τῶν Ἀποστόλων, διότι παραγγέλλει ὁ Κύριος νὰ καταφρονῶμεν τοῦ πλοῦτου, ποιῶντες ἐξ αὐτοῦ φίλους, οἵτινες δύνανται νὰ μᾶς παραλάβωσιν εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς. Διῆγον βίον ἐν μετανοίᾳ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ σωφροσύνῃ, διότι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ προστάττει νὰ νηστεύωμεν, νὰ

προσευχώμεθα, καὶ νὰ νεκρόνωμεν τὰ πάθη. Ἐγίνωσκον, ὅτι τὸ Εὐ-
αγγέλιον μακαρίζει τοὺς πράξεις, τοὺς καθαρὸς τῆ καρδίας, τοὺς εἰρη-
νοποιούς, τοὺς διψῶντας τὴν δικαιοσύνην, τοὺς συκοφαντούμενους
καὶ καταδιωκομένους ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ ἦσαν ταπεινοί, ἄγνοί,
σώφρονες, ὑπομονητικοί, μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἀλλ'
εὐλογοῦντες τὴν χεῖρα, ἣτις ἔτυπεν αὐτούς. Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ
ἀγαθὰ παραδείγματα, ὅσα κατέλιπον εἰς ἡμᾶς οἱ πατέρες ἡμῶν, τὰ
ὅποια ὀφείλομεν νὰ μιμώμεθα, διὰ νὰ μεταβιβάσωμεν αὐτὰ καὶ εἰς
τοὺς ἀπογόνους ἡμῶν.

Στενάζω, τὸ ὁμολογῶ, ὅταν βλέπω τὰς πράξεις ἡμῶν. Ναί, ἡ
ἐπερχομένη γενεὰ, ἀγανακτοῦσα διὰ τὰς παρεκτροπὰς ἡμῶν, θέλει
βλασφημεῖ τὴν μνήμην ἡμῶν· θέλει ἐπαναστατεῖ ἐναντίον ἡμῶν, ὅ-
ταν βλέπῃ τὴν γῆν μεμιασμένην ὑπὸ τῶν κακῶν ἡμῶν παραδειγ-
μάτων, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων σκανδάλων· ὅταν μανθάνῃ, ὅτι
ἐγενόμεθα ἐχθροὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, ἀντὶ νὰ εἴμεθα οἱ μαθη-
ταὶ αὐτοῦ· ὅταν ἀναγινώσκῃ τὴν ἀθλίαν ἱστορίαν τῆς πολυτελείας,
ἣτις μᾶς διαφθείρει· τῶν κακιῶν καὶ ἐλαττωμάτων, τὰ ὅποια τυραν-
νικῶς κατακυριεύουσιν ἡμῶν, ἀποκαθιστῶντα ἡμᾶς ἀντικείμενον
φρίκης εἰς τὰ ὄμματα τῆς πίστεως. Ὡ, ἀδελφοί μου· ἅς παρίσταν-
ται διηνεκῶς εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν αἱ διδασκαλίαι καὶ προτροπαὶ τοῦ
Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν· ἅς μὴ ἐπιποθῇ ἡ ψυχὴ ἡμῶν τίποτ' ἄλλο,
πεινώσα ἀγίως τὴν οὐράνιον αὐτοῦ διδασκαλίαν, εἰ μὴ νὰ συμμορ-
φωθῇ πρὸς αὐτήν. Ἄπασα ἡ ἐπὶ γῆς ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπῆρξεν
διηνεκῆς διδασκαλία· ἐδίδασκεν ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἐδίδασκεν ἐν τῇ ἐρή-
μῳ, ἐδίδασκεν ἐν ταῖς πόλεσιν, ἐν ταῖς συναγωγαῖς, ἐδίδασκεν ἐν τῷ
ναῷ. Μακάριοι οἱ ἀκούσαντες αὐτὸν καὶ τηρήσαντες τὸν ἅγιον αὐτοῦ
νόμον. « Μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσοντες
» αὐτόν (α) » Ἄλλ' ὁ σπόρος τοῦ θείου λόγου σπανίως πίπτει εἰς γῆν
ἀγαθὴν. Ὁ αἰὼν ἡμῶν, τεθρυμμένος ὑπὸ τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἡδο-
νῶν, δὲν ἀφίνει αὐλακα εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ θείου λόγου. Διδα-
σκόμεθα, προτρεπόμεθα, ἀλλ' ὁ χειμάρρος τῆς κακῆς συνηθείας πα-
ρασύρει ἡμᾶς, καὶ οὐδὲν ἄλλο ὄφελος λαμβάνομεν ἐκ τῆς διδασκα-
λίας, ἢ τὴν τρομερὰν δυστυχίαν τοῦ νὰ γινώμεθα μᾶλλον ὑπεύθυνοι.
Ποίου εἴδους μαγεία, ἔλεγέ ποτε ὁ μακάριος Χρυσόστομος εἰς τοιαύ-
την τινὰ περίστασιν, κάμνει τὸν ἄνθρωπον ἀναίσθητον εἰς ἓνα λόγον,
οὕτινος ἡ δύναμις ἐσχημάτισε τὴν γῆν καὶ τοὺς οὐρανοὺς, κατέστρε-
ψε τὰ εἶδωλα· οὕτινος ἡ ἐνέργεια ἀπέδωκε τὸ φῶς εἰς τοὺς τυφλοὺς,
τὴν ἀκοὴν εἰς τοὺς κωφοὺς, τὴν φωνὴν εἰς τοὺς ἀλάλους, καὶ τὴν ζωὴν

(α) Λουκ. ια' 28.

εἰς τοὺς νεκρούς· οὕτινος ἡ ἀρετὴ καὶ δύναμις μετέπλασε τὰς καρδίας,
καὶ ἀνήγειρε τὸ τρόπαιον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τοῦ ἐθνισμοῦ;
Ἐὰν οἱ ἄνεμοι καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούωσιν εἰς τὴν φωνὴν τοῦ Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ, πῶς ἡμεῖς τολμῶμεν ν' ἀντισταθῶμεν; Μὴ δὲν εἶναι
ικανὸν τοῦτο, ὅτι αὐτὸς παραγγέλλει καὶ διατάττει νὰ δίδωμεν τὸ
καλὸν παράδειγμα εἰς τοὺς ἀδελφούς ἡμῶν, νὰ ὑποχρεώσῃ ἡμᾶς εἰς
τὸ ν' ἀγωνιζώμεθα πάσῃ δυνάμει πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν ταύτης τῆς
ἐντολῆς; Ἡ τοῦ Κυρίου ἀπαίτησις πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πλησίον
εἶναι σαφεστάτη καὶ ἀκριβεστάτη. Ἡ ζωὴ ἡμῶν, λέγει, πρέπει νὰ
ᾔναι φῶς λάμπων, καὶ μαρτύριον ἐπίσημον καὶ φανερόν τῆς ἡμετέ-
ρας πίστεως. *Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν*. Καὶ τί ἤθελεν εἶναι
ἡ θρησκεία, ἂν ἀπλῶς ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν περιοριζομένη, δὲν ἐκη-
ρύττετο δι' οὐδενὸς ἐσωτερικοῦ σημείου, δι' οὐδενὸς συμβόλου; Ἐκα-
στος ὀφείλει ν' ὁμολογῇ παρρησίᾳ, ὅτι ἐσωτερικῶς πιστεύει, κατὰ
τὸν θεῖον Ἀπόστολον· « Καρδίᾳ μὲν πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην,
» στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν » (α). Εἰς τοῦτο δὲ μᾶς
ὑποχρεοῦσιν οὐ μόνον ὅσα ἐδίδαξεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἔπραξεν·
διότι καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐπρότεινε πολλακίς εἰς ἐπικύρωσιν τῆς
θείας αὐτοῦ διδασκαλίας, καὶ εἰς μίμησιν τῶν πιστῶν· « Ἰπόδειγ-
» μα, ἔλεγεν, ἔδωκα ὑμῖν, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς
» ποιῆτε » (β). Ἄλλ' ὅτι μὲν ὀφείλομεν νὰ παρέχωμεν εἰς τὸν πλησίον
τὸ καλὸν παράδειγμα πρὸς μίμησιν, τὸ ἠκούσαμεν ἤδη, καὶ συναι-
σθανόμεθα τῆς ἀληθείας ταύτης τὴν δύναμιν· τὸ δὲ πῶς, τοῦτο, λέγε.
Ἐὰν, ἀδελφοί, ὀλίγας ἔτι στιγμάς μοι χαρίσῃτε τὴν προσοχὴν ὑμῶν,
θέλετε ἀκούσει καὶ τοῦτο ἀμέσως καὶ ἐν συντόμῳ.

Ἡ ἔννοια τῆς θείας ἐντολῆς τοῦ νὰ προτρέπωμεν καὶ διεγείρωμεν
τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ἀγαθὸν, διδόντες ἡμεῖς εἰς αὐτοὺς τὸ καλὸν
παράδειγμα, δὲν εἶναι, καθὼς ἴσως δύναται τις νὰ ὑπολάβῃ, ὅτι
πρέπει νὰ ἐπιδεικνυόμεθα εἰς τὰς πράξεις ἡμῶν, ἵνα κινήσωμεν τὴν
περιέργειαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ σύρωμεν τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς
ἡμᾶς. Ὅχι, παντελῶς· ἐπειδὴ εἶναι γνωστὸν, ὅτι οὐδὲν παράδειγμα
ἰσχύει ὀλιγώτερον εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, ὅσον ὅτι γίνεται
μόνον, ἵνα φαίνηται ὡς παράδειγμα. Τὸ νὰ ζητῇ τις ἐπιπόνως εὐκαι-
ρίας τοιαύτας, διὰ νὰ φανῇ ἐκ τῆς καλῆς ὀψεως, μηδενίζει καὶ ἐξαλεί-
φει τὴν καλὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν ἡ δύνατο νὰ φέρῃ ἡ ἀγαθὴ αὐτοῦ
πράξις· διότι ἐκλαμβάνεται ὡς ἐσωτερικῆς ματαιοπροσύνης καὶ κeno-
δοξίας ἔργον· καὶ ἡ μίμησις πρέπει νὰ γίνηται κυρίως οὐχὶ τῆς πρά-
ξεως, ἀλλὰ τῆς γνώμης ἐκ τῆς ὁποίας ἡ πράξις πράττεται.

(α) Πρὸς Ρωμ. ε' 10. (β) Ἰωάν. ιγ' 15.

Ἡ ἔννοια λοιπὸν τῆς ἐντολῆς εἶναι, ὅτι ὀφείλει ἕκαστος νὰ πράττῃ ὀρθῶς καὶ παρρησίᾳ κατὰ πάντα χρόνον καὶ κατὰ πᾶσαν τοῦ βίου περίστασιν, ὅτι ἡ συνείδησις καὶ ὁ θεῖος νόμος διακελεύεται, μηδαμῶς ἀποβλέπων εἰς τὴν κρίσιν, ἢ εἰς τὸ χλευαστικὸν μειδιάμα τῶν διεφθαρμένων ἀνθρώπων, καὶ οὕτω νὰ ἐνθαρρύνῃ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς τὸ νὰ πράττωσι καὶ αὐτοὶ πιστῶς τὰ ἴδια καθήκοντα· τότε ἐκτελεῖται ἡ ἐντολή τοῦ Κυρίου. Προφυλάττεται μὲν ὁ εἰλικρινῆς Χριστιανὸς ἀπὸ τοῦ νὰ κάμῃ ἐπίδειξιν ἀρετῆς, ἀλλ' ὅμως καὶ οὐδέποτε θυσιαῖζει τὴν ἀρετὴν ἢ τὸ καθήκον εἰς τὴν κρίσιν τῶν μωρῶν ἀνθρώπων· πράττει μὲν τὸ ἀγαθὸν καὶ κατ' ἰδίαν, ὅπου δύναται, καὶ πρέπει νὰ γένη οὕτως, ἀλλὰ δὲν ἀποφεύγει νὰ πράξῃ αὐτὸ καὶ φανερώς, ὅταν φανερῶς πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πλησίου πρέπη νὰ πράχῃ· δὲν ζητεῖ τὰς χειροκροτήσεις καὶ τὰς εὐφημίας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἔχει καὶ θάρρος ἰκανὸν νὰ καταφρονήσῃ τὸν μωρὸν χλευασμὸν αὐτῶν. Ἡ τοιαύτη διαγωγή διαφέρει παντάπασιν ἀπ' ἐκείνην, τὴν ὁποίαν γεννᾷ ἡ φαρισαϊκὴ ὑπερηφάνια.

Πράττει καὶ ὁ Φαρισαῖος παρρησίᾳ τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ τὸ πράττει οὐχὶ ἐκ τῆς συναίσθησεως τοῦ καθήκοντος, ἀλλὰ ἐκ τῆς ἰδιοτελείας αὐτοῦ, ἐπίδεικνύων ἀρετὴν, μὴ ἐνοικοῦσαν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Ὁμιλεῖ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐχὶ τοσοῦτον ἐξ ἀγάπης τῆς ἀληθείας, ὅσον ἐκ μίσους πρὸς τὸν ἀνθρώπον. Διανέμει εἰς τοὺς ἐνδεεῖς ἐλεημοσύνην, πλὴν οὐχὶ ἐκ φιλανθρωπίας, ἀλλὰ διὰ νὰ κερδήσῃ σέβας καὶ ὑπόληψιν καὶ τιμὴν. Ἐπιμελεῖται τῶν φιλανθρωπικῶν καταστημάτων, ὅπερ ἐστὶν ἀγαθὸν ἔργον καὶ κοινωφελές, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐλκύσῃ εἰς ἑαυτὸν ἢ τὴν εὐνοίαν τῶν ἐπισημοτέρων ἀνδρῶν, ἢ τὰ βλέμματα τοῦ λαοῦ. Δὲν θέλει τὴν ἀρετὴν, θέλει τὸν τῆς ἀρετῆς μισθόν, θέλει τιμὴν, θέλει ἀξίωμα ὑψηλότερον, ἢ ἐπιβροχὴν ἰσχυροτέραν. Καὶ πόθεν δῆλον; διότι ἐν τῷ διδάσκει παρρησίᾳ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην, ἐργάζεται ἐν τῷ κρυπτῷ εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀντιζήλου αὐτοῦ· ἐν τῷ δεικνύει εἰς τὸ φανερόν τοσοῦτον θερμὸν ζῆλον κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῶν ἡθῶν, κυλιέται ἐν τῷ κρυπτῷ εἰς τὴν ἀκολασίαν· πνέει ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ πλησίον· ἐν τῷ ἐν τῇ συναναστροφῇ ἀκροάμενος τὴν διήγησιν λυπηροῦ τινος συμβεβηκότος, χύνει δάκρυα συμπαιθείας καὶ λύπης, ἐν τῷ κρυπτῷ συγχωρεῖ εἰς ἑαυτὸν ἡ ἀφαιρέση διὰ τῆς δολιότητος καὶ τῆς ἐαδίουργίας τὰ ὑπάρχοντα τῶν χηρῶν καὶ τῶν ὀρφανῶν· ἀμελεῖ καὶ διαφθείρει τὰ ἐπιτετραμμένα εἰς ἑαυτὸν ἀγαθὰ, ἢ κρημνίζει μετ' ἀπανθρωπίας καὶ σκληρότητος εἰς ἑαυτὸν τινὰ οἰκίαν, ἐὰν μὴ ὑπακούῃ εἰς τὸ θέλημά του, εἰς ἀμνησιν καὶ ἀπελπισίαν.

Ἐ πόσον διάφορος, πόσον ὑψηλὴ εἶναι ἡ διάνοια τῆς ἐντολῆς τοῦ

Χριστοῦ. Αὕτη θέλει τὴν ἀρετὴν, οὐχὶ τὴν ἐπιφάνειαν, τὴν πράξιν, οὐχὶ τὴν φήμην. Ὁ Χριστιανὸς παραγγέλλεται νὰ πράττῃ τὸ καθήκον, καὶ ἂν ὁ μωρὸς καὶ διεφθαρμένος κόσμος γελά κατ' αὐτοῦ· νὰ βαδίξῃ τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης, καὶ φέρῃ αὐτὸν εἰς θλίψιν καὶ συμφορὰν· ὁ ἐνῆρετος καὶ φρόνιμος Χριστιανὸς οὐ μόνον ὀφείλει νὰ πράττῃ τὸ καθήκον καὶ ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως καὶ ἂν κρίνωσι περὶ αὐτοῦ οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ ἐτι πλέον, ὀφείλει καὶ νὰ δράττηται μετὰ χαρᾶς καὶ προθυμίας πάσης εὐκαιρίας, ἐν ἣ δύναται διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπωφελῶς εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ἐμπνέων ἀγαθὰ αἰσθητάματα εἰς αὐτοὺς καὶ ἐνθαρρύνων αὐτοὺς εἰς ἀγαθὰς πράξεις.

Ὀφείλομεν ν' ἀγωνιζώμεθα διὰ τοῦ παραδείγματος ἡμῶν εἰς τὸ ἀγαθόν, νὰ πειθώμεν καὶ τοὺς ἄλλους, ἐμπνέοντες θάρρος εἰς αὐτοὺς, ἵνα καὶ αὐτοὶ πράττωσι τὰ ὅμοια. Τοῦτο εἶναι τὸ καθήκον τοῦ τιμίου ἀνθρώπου καὶ εἰλικρινοῦς Χριστιανοῦ, μάλιστα σήμερον, ὅτε φαίνεται ὅτι ὑπερισχύει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡ συνήθεια νὰ ἐντρέπωνται ἐξίσου, ἴσως δὲ καὶ μᾶλλον διὰ τὰς ἀρετὰς, ἢ διὰ τὴν κακίαν· ὅτε ζῶμεν εἰς καιροὺς, ἐν οἷς ἡ κακία, μὲ ὀνόματα ὠραῖα κοσμουμένη, περιέρχεται ἀνυποστόλως, σοδοῦσα καὶ γαυριῶσα εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ πλατείας. Δείκνυε τὸ παράδειγμα τῆς θεαρέστου ἀρετῆς θαρβாலῶς εἰς τὰ ὄμματα τοῦ λαοῦ ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅταν ὁ κακοῦργος τολμᾷ νὰ ἐγκαυχᾶται παρρησίᾳ ἐπὶ τοῖς κακοῦργήμασι. Παρουσιάζου ὡς ἀνθρώπος τίμιος καὶ ἀξιοπίστος, ἐνθουσιάζων διὰ τοῦ γενναίου φρονος παραδείγματος, ὅπου ἄλλοι ψυχρῶς ψέγουσι τὴν κακίαν, πωλοῦντες τὴν προδοσίαν ὡς φρόνησιν. Ἐμφανίζου ἐν τῇ ἀθωότητι καὶ αὐστηρότητι τοῦ ἤθους σου, ὅπου ἡ μὲν ἀκολασία ὀνομάζεται πολιτισμὸς καὶ κομψότης, ἡ δὲ σωφροσύνη, εὐθεία. Ἡ μὲν κακία διαστρέφει, ἡ δὲ ἀρετὴ ἐνθουσιάζει διὰ τοῦ παραδείγματος. Οὕτω δὲ πράττων, δὲν θέλεις μείνει ἐπὶ πολὺ μόνος· οἱ μὲν ἀγαθοὶ σὲ σέβονται, οἱ δὲ κακοὶ περιστέλλονται.

Καθήκον τοῦ φρονίμου καὶ εἰλικρινοῦς Χριστιανοῦ εἶναι, νὰ γίνηται διὰ τῆς χρηστῆς αὐτοῦ διαγωγῆς καὶ πολιτείας λύχνος τῶν ἄλλων· ἐπειδὴ μυρίαί καὶ αἱ ἄριστοι διδασκαλαί δὲν κινουσι τοσοῦτον τὴν καρδίαν, ὅσον ἐν μόνον καλὸν παράδειγμα δικαίας καὶ ἀγαθῆς πράξεως.

Δὸς λοιπὸν τὸ καλὸν παράδειγμα τῆς πραότητος, ὅταν ἡ ὀλιγορία ἢ ἡ κακία τῶν ἄλλων θέλῃ νὰ σὲ ἐρεθίσῃ εἰς τὸν θυμὸν· δὸς τὸ παράδειγμα τῆς μεγαλοψυχίας, ὅταν σοι παρουσιάζηται ἡ εὐκαιρία νὰ ταπεινώσῃς τὸν ἐχθρόν σου· δὸς τὸ παράδειγμα τῆς πίστεως, ὅταν ἄλλοι καὶ κατὰ τοὺς λόγους καὶ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν συμμετα-

βάλλωνται πρὸς τοὺς καιροὺς καὶ τὰς περιστάσεις, ἀθετοῦντες καὶ αὐτοὺς αὐτῶν τοὺς ὅρους· ὅς τὸ παράδειγμα εὐγενοῦς σταθερότητος, ὅταν ἡ διαφθορὰ ἐπελπίζουσα τολμᾷ νὰ κλονίσῃ τὴν ἀρετὴν σου· ὅς τὸ παράδειγμα ἡσύχου ἀφοσιώσεως εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἡ εὐτυχία σου ἀφανίζεται, τὰ φίλτατά σου ἀποθνήσκωσι, καὶ οἱ φίλοι σου στρέψωσι τὰ νῶτα, διότι ἡ τύχη σὲ ἐγκατέλιπεν.

Οὐδέποτε λείπει εὐκαιρία εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ νὰ παρουσιάζηται ὡς χρηστός καὶ ἐνάρετος. ἔχε μόνον τὸ χριστιανικὸν θαρρῶς εἰς τὴν ἀπόφασιν ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ, κατὰ μόνας καὶ ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, νὰ ἦσαι εἰλικρινὴς Χριστιανός, καὶ τότε ἔδωκες τὸ παραγελλόμενον καλὸν παράδειγμα.

Ἡ ὑποχρέωσις αὕτη τοσοῦτῳ ἀποβαίνει μεγαλητέρα, ὅσῳ ὑψηλοτέραν θέσιν κατέχει τις ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διότι πρὸς αὐτὸν ἐνατενίζουσι πλείω βλέμματα. Τοῦ πατρὸς, λόγου χάριν, καὶ τῆς μητρὸς ἡ ὑποχρέωσις εἰς τὸ νὰ οἰκοδομῇ τὰ ἴδια τέκνα καὶ τοὺς οἰκείους διὰ τοῦ καλοῦ παραδείγματος, ὑπάρχει πολὺ μεγαλητέρα τῆς τοῦ παιδός· παρὰ τοῦ ἄρχοντος ἀπαιτεῖται πλείω, ἢ παρὰ τοῦ ὑπηκόου· παρὰ τοῦ πλουσίου πλείω, ἢ παρὰ τοῦ πένητος· παρὰ τοῦ λογιῶν καὶ πεπαιδευμένου πλείω, ἢ παρὰ τοῦ ἀμαθοῦς. Καὶ ἐν γένει ὅσῳ πλατύτερος εἶναι ὁ κύκλος τῆς ἐνεργείας σου, τοσοῦτῳ σπουδαιότερον εἶναι καὶ τὸ παράδειγμα τῆς ἀρετῆς σου καθὼς ἐπίσης καὶ ὀλεθριώτερον τὸ παράδειγμα τῆς κακίας σου· ἐπειδὴ οὔτε ζῆς, οὔτε ἐνεργεῖς ὑπὲρ σεαυτοῦ μόνου, ἀλλ' ἡ μὲν ἀρετὴ σου φωτίζει, ἡ δὲ κακία σου σκοτίζει πάντα τὸν περὶ σεαυτὸν κόσμον.

Τοῦ καλοῦ τὸ παράδειγμα τοσοῦτῳ θελκτικώτερον ἀποβαίνει, ὅσῳ περισσότερον δίδεται ἐκ προσώπων τοιούτων διὰ πράξεων, αἵτινες πρὸς τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν στάσιν αὐτῶν φαίνονται δυσκολώταται. Διὰ τοῦτο εἰδείκνυεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ τὴν πτωχὴν ἐκείνην χήραν, ἣτις προσελθοῦσα μετὰ συστολῆς κατέβαλεν εἰς τὸν κορβανᾶν τὸ μετὰ πολλοῦ κόπου ἴσως οἰκονομηθὲν δηνάριον αὐτῆς. Ἐὰν ὁ ἀσθενὴς γέρον φεύγῃ τὰς μωρὰς παρεκτροπὰς τῆς νεότητος, ἐὰν ὁ πτωχὸς ἀπέχῃ ἀπὸ τῆς πολυτελείας, ἐὰν ὁ φύσει πρᾶος καὶ ἡμερὸς μὴ ἦναι σκληροκάρδιος, ἢ μὴ γνωρίζῃ τοῦ θυμοῦ τὰς ἐκρήξεις, τίς δύναται νὰ ἴδῃ ἐν αὐτοῖς ἀρετῆς παραδείγματα; ἢ τίς δύναται νὰ τὰ θαυμάσῃ;

Ἐὰν ὅμως νέος, ὀπλισμένος ἐκ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς σφοδρότητος τῆς ἡλικίας, ἀποστρέφῃται τὰς πράξεις τῆς κουφότητος, ἐὰν μετ' ἀηδίας ἀποβῇ τὰ θέλητρα καὶ τὰ δολώματα τῆς φιληδονίας, ἐὰν μετὰ χαρᾶς καὶ προθυμίας ὑποτάσσῃται εἰς τοὺς αὐστηροὺς νόμους τῆς ἐργασίας καὶ τῆς τάξεως, καὶ τοι μηδὲν ἀναισθητῶν εἰς τὰ

τῆς εὐθυμίας καὶ διαχύσεως θέλητρα, ὦ, ὁ τοιοῦτος δικαίως διεγείρει καὶ τὸν θαυμασμόν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, καὶ τὴν ἀμιλλαν εἰς τοὺς ἑαυτοῦ συνηλικιώτας.

Διὰ τοῦτο ἄς ἐπιμελῆται ἕκαστος νὰ δίδῃ τὸ καλὸν παράδειγμα ἐκείνων τῶν ἀρετῶν, τὰς ὁποίας ὀλιγώτερον προσμένει ὁ κόσμος παρ' αὐτοῦ. Ὁ μὲν στρατιωτικὸς, ἐξερχόμενος εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ὅπου τὸ καθήκον ὑπὲρ τοῦ θρόνου καὶ τῆς πατρίδος τὸν προσκαλεῖ, ἄς δώσῃ ἐκεῖ τὸ λαμπρὸν παράδειγμα τῆς φιλανθρωπίας, φειδόμενος τοῦ ἀόπλου, προστατεύων τὸν καταπιεζόμενον ὑπὸ τῶν σκαιότερων αὐτοῦ συστρατιωτῶν, καὶ σώζων τὰ ὑπάρχοντα τοῦ ἐπαπειλουμένου ὑπὸ τῆς ἀπανθρώπου διαρπαγῆς, καὶ προστατεύων τὴν ἀθωότητα ἀπὸ τῶν προσβολῶν τῆς θηριώδους μανίας. Ὁ δὲ ἐν ἰσχυρῷ καὶ δόξῃ καὶ λαμπρότητι, ἄς δώσῃ τὸ καλὸν παράδειγμα εὐγενοῦς διακρίσεως καὶ μετριοφρονούνῃς, προτιμῶν πάντοτε τὴν ἐκ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος εὐχαρίστησιν τῆς ἰδίας του καρδίας καὶ συνειδήσεως ἀπὸ τὰς κολακείας τῆς χαμερποῦς ἰδιοτελείας, καὶ τιμῶν καὶ εἰς τὸν ἐλάχιστον, τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἀδελφόν. Πάλιν ὁ προικισμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μὲ ἐξαιρέτα δῶρα τοῦ πνεύματος, ὁ ἔχων δοῦσαν σοφοῦ καὶ πεπαιδευμένου ἀνδρὸς, ἄς δίδῃ τὸ εὐγενὲς παράδειγμα τοῦ εἰλικρινοῦς σεβασμοῦ εἰς τὴν θρησκείαν καὶ εἰς πάσας τὰς ἀγνωτάτας αὐτῆς πράξεις· ἐπειδὴ εἰς αὐτὸν ἀποβλέπει τὸ ἀγροικότερον πλῆθος, τὸ ὁπίον αὐτὸς ὡς πρόδρομος ὀδηγεῖ πρὸς τὰ ἄγια καὶ πρὸς τὰς ἱεράς καὶ ψυχωρελεῖς πράξεις, τὰς πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ εὐσεβῆ μόρφωσιν τοῦ πιστοῦ διατεταγμένας. Ἄς δίδῃ ὁ ἄρχων καὶ προϊστάμενος τοῦ λαοῦ τὸ καλὸν παράδειγμα τῆς προθύμου ὑπακοῆς εἰς τὸν νόμον, ἀποφεύγων ἐπιμελῶς καὶ τὴν ἐπιφάνειαν, ὅτι ζητεῖ νὰ κάμῃ ἐξαιρέσεις δι' ἑαυτὸν, καὶ ὅπου μάλιστα ἠδύνατο νὰ κάμῃ· ἄς τιμᾷ τὸν ἀγαθὸν πολίτην, ἄς μὴ κρίνῃ κατὰ προσωποληψίαν, ἄς μὴ μισῇ ἐκ φατριασμοῦ, ἄς μὴ εὐνοῇ μόνον τοὺς ἑαυτοῦ συγγενεῖς καὶ ὁμαιμόνας, προβιάζων εἰς τὰ ἀξιώματα, καὶ ἀποπέμπων τοὺς ἰκανωτάτους, ὡς μὴ κολακεύοντας ἴσως αὐτόν. Ὁ πλούσιος καὶ εὐκατάστατος ἄς δίδῃ τὸ καλὸν παράδειγμα τῆς ἀπλότητος τῶν ἡθῶν, ἄς παριστάνῃ τὴν εἰκόνα τῆς ταπεινοφροσύνης, προτιμῶν ἀντὶ τῆς πολυτελοῦς καὶ συβαριτικῆς τραπέζης τὴν δόξαν τοῦ νὰ γίνηται σωτὴρ τῆς καταστρεφομένης εὐτυχίας ἐντίμου τινὸς οἰκίας· ἄς καταφρονῇ τὴν ἐν πολυτίμοις σκευῆσιν ἐπίδειξιν καὶ μεγαλοπρέπειαν, διὰ νὰ κάμῃ ἐν τῇ καλύβῃ τοῦ πτωχοῦ τὴν στρωμνὴν τοῦ θανάτου μαλακωτέραν, καὶ τὴν θανατηφόρον ἀγωνίαν εὐκολωτέραν εἰς τὸν ἀσθενῆ· ἄς ἐνδύῃ ἑαυτὸν καὶ τοὺς οἰκείους εὐτελέστερα ἱμάτια, διὰ νὰ δύνηται νὰ μεταβάλλῃ τῶν ἐνδεῶν τὰ ῥάκη

εἰς θαλπερὰ ἰμάτια· ἄς φεύγη τὴν ἐκ τοῦ πικρινιδίου ἡδονὴν, διὰ νὰ προπαρασκευάζῃ εἰς ὄρφανὰ τέκνα ζῶν ἐτυχεστέραν.

Τελευταῖον ὁ κοινὸς πολίτης ἄς δίδῃ τὸ καλὸν παράδειγμα ἡθους ἡπιωτέρου, βδελυσσόμενος τὴν ἐκ τοῦ κώθωνος καὶ τῆς οἰνοφυλγίας σκαιὰν καὶ κτηνώδη ἡδονὴν, προτιμῶν τὴν διδασχὴν καὶ τὸν φωτισμὸν τοῦ πνεύματος ἀπὸ τὴν ἡδονὴν τοῦ ὄχλου· ἄς ἐξευγενίσῃ τὴν τάξιν αὐτοῦ διὰ τῆς χρηστότητος καὶ τῆς ἐπιμελείας εἰς τὸ ἔργον καὶ τὸ ἐπιτήδευμα αὐτοῦ, διὰ τῆς εὐταξίας εἰς τὰ τῆς οἰκίας του, διὰ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς εὐσχημοσύνης εἰς τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ πολιτεῦμα, καὶ ποτὲ ἄς μὴ ἀντηχῇ ὑπὸ τὴν στέγην αὐτοῦ ἢ οὐτιδανὴ τοῦ φθάνου φωνῆ, ἀλλ' αὐτάρκης εἰς τὴν θέσιν ἑαυτοῦ, ἐπιμελείσθω χωρὶς θρασυτήτος καὶ ὑπερηφανείας, ἀλλὰ διὰ τῆς χρηστότητος καὶ καλοκάγαθίας νὰ ὑψωθῇ εἰς τοὺς πρώτους τοῦ λαοῦ.

Ἰδοῦ, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ποία εἶναι ἡ διάνοια τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐντολῆς· ἰδοῦ ποῖον εἶναι τὸ ἱερὸν ἡμῶν καθῆκον· ἰδοῦ πῶς δύναται νὰ λάμπῃ τὸ φῶς ἡμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τῆς νικηφόρου ἰσχύος τοῦ καλοῦ παραδείγματος νὰ ἐκπυρόνῃ καὶ ἄλλους εἰς τὴν χριστιανικὴν ἀρετὴν· « Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς· » ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Καθηγητῆ τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων ἐν τῇ τῶν Παρισίων Ἀκαδημίᾳ,
τὰς κοινὰς ταύτας ἀμφοτέρους μελέτας,

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ι. ΣΑΡΙΠΟΛΟΣ,

Καθηγητῆς ἐν τῷ τοῦ Ὁθωνος Ἑλληνικῷ Πανεπιστημίῳ,
φιλικῆς ἐπιπέρας μυσίας

ΑΝΑΤΙΘΗΣΙΝ.

Σπουδάζων τὰ ρομικὰ ἐν Παρισίοις, ἐθελήθην μετριάζων τὸ κατ' ἀρχὰς τῆς ὑψηλῆς ταύτης ἐπιστήμης ξηρὸν, δι' ἀναστροφῆς ὠφελίμου μὲ τὰς Ἑλληνίδας καὶ Λατινίδας Μούσας. Ἡ δὲ τύχη λίαν εὐμενὴς ἔπρος με κατὰ τοῦτο ἐδείχθη, τῆς φιλικῆς δύο ἀξιοτίμων τῆς Σορβόννης καθηγητῶν ἀξιώσασά με.

Τὰ παρ' ἐμοὶ δημοσιευόμενα ἤδη μελετήματα περὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν, εἰσι σύντομος τις ἀνακεφαλαίωσις τῶν κατὰ τὸ σχολαστικὸν ἔτος 1841 — 1842 ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Παρισίων ὑπὸ Αἰμίλλου Α' Ἐγγέρου (Egger) μετὰ ἐμβριθείας καὶ χάριτος οὐχὶ μικρᾶς διδασχθέντων.

Ἀμφοτέροι εἰργάσθημεν περὶ ταῦτα· ὁ φίλος μου κατέβαλε τὰς ἐρεῦνας, ἐγὼ δὲ τὴν σύνταξιν· τὸ ἔργον τοῦτο ἄρα εἶναι μᾶλλον ἰδικόν του ἢ ἐμὸν· δημοσιεύων δὲ τοῦτο, προσφέρω εἰς μὲν τὴν Ἑλλάδα οὐκ ἀνωφελὲς πόσημα, πρὸς δὲ τὸν φίλον δεῖγμα τῆς καὶ μακρόθεν διατηρουμένης ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἀκραιφνοῦς μνήμης τῆς ἀθώας καὶ θελκτικωτάτης μετ' αὐτοῦ τετραετοῦς ἐπιπέρας μου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Περὶ τῆς τοῦ πατρῶου ἐπιπέρας εἰς τὴν πρόδοον τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας.

Εἰς ἓν τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ μαθημάτων ὁ Βολνέϋ διαίρει τὴν γενικὴν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἰδίως τῆς ἱστορικῆς φιλολογίας ἱστορίαν, εἰς δύο περιόδους, τὴν προσηγηθεῖσαν καὶ τὴν ἀκολουθήσαν τὴν εὐρεσιν τῆς τυπογραφίας (1). Κατ' αὐτὸν ἡ εὐ-

(1) «Telle est la puissance de l'imprimerie, telle est son influence sur la civilisation, c'est à dire sur le développement des facultés de l'homme dans le sens le plus utile à la société, que l'époque de son invention divise en deux systèmes distinctifs et divers l'état politique et moral des peuples antérieurs et des peuples postérieurs à elle, ainsi que de leurs
(Φυλ. 5.) 12

ρσεις αὕτη μετέβαλε κατὰ κράτος τὸ κριτικὸν σύστημα, καὶ τὸ εἶδος τῶν ἱστορικῶν συγγραμμάτων. Ἀλλὰ μεγάλα ἐκ τῆς ἐπιπολαίου ταύτης διαίρεσεως, τῆς κατὰ πρώτην ὄψιν ὑπὸ ἀπλοϊκόν τι μεγαλεῖον παριστιαμένης, ἐκπηγάζουσι σφάλματα.

Πρὸ πάντων ὤφειλεν ὁ Βολνέυ νὰ μὴ συγκρίνη τὴν τυπογραφίαν πρὸς τὴν γραφικὴν τέχνην, ὅποια ἦν αὕτη κατὰ τὸν μεσαιῶνα· διότι περιοριθεῖσαν τότε εἰς τὴν σύνταξιν τῶν δημοσίων ἐγγράφων, καὶ τὰς ἡσύχους τοῦ μοναστικοῦ βίου μελέτας, μετείρχοντο αὐτὴν μόνον γραφεῖς τινές καὶ μονάζοντες· τὴν κατεφρόνουν δὲ οἱ βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες, τῆς εὐγενείας προνόμιον νομίζοντες τὴν ἀμάθειαν· καὶ ἔπαυσε τοῦ νὰ ἦναι πλέον τὸ μέγα τῆς τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων διαδόσεως ὄργανον, ὃ τιθέμενον τὸ πάλαι εἰς ἐνέργειαν ὑπὸ πληθῆος δούλων ἐπολυπλασίαζε, διὰ μικρᾶς τῶν κυρίων δαπάνης, τὴν δύναμιν τῆς διανοίας. Πολλὰ ὑπῆρξαν τὰ συνεργήσαντα πρὸς τὴν τοιαύτην ἔκπτωσιν αἴτια· τὸ κυριώτατον ὅμως πάντων, καθ' ἡμᾶς, εἶναι, ὅτι ὁ μεσαιῶν ἐστειροῦτο ἐνὸς βοηθήματος, τοῦ ὁποίου ἐντελῶς ὁ Βολνέυ παρεγνώρισε τὴν ἀξίαν· τὸ πολυτίμον δὲ τοῦτο βοήθημα ἦν ἡ χρῆσις τοῦ παπύρου, ὕλης εὐώνου, εὐχρήστου καὶ ἀναπληρούσης ἐντελῶς τὸν χάρτην, ἀλλ' εἰς ἀχρησίαν περιπεσούσης πρὸ τοῦ ὀγδόου μ. Χ. αἰῶνος. Διότι τὸ μὲν περγαμηνὸν χαρτίον ἦν τότε σπάνιον καὶ ἀκριβὸν, τὸ δὲ βαμβακερὸν καὶ λινὸν δὲν εἶχον εἰσέτι ἀντικαταστήσει αὐτό. Εἶχον λοιπὸν ἀρχήρει νὰ ξέσωσι τὰ ἔκπαιλαι γεγραμμένα, ὅπως ἀντιγράψωσι τὰ νέα· ἔξεν παρ. χ. τὰς εἰσηγήσεις τοῦ Γαίου, ὅπως ἐπὶ τοῦ πολυτίμου τούτου συγγραμματος ἐνὸς ἐθνικοῦ δεισιδαίμονες μοναχοὶ ἀντιγράψωσι τὰς ἐπιστολάς τοῦ ἁγίου Ἰερωνύμου· ἄλλαι βάρβαροι χεῖρες, ἀποξέσσαι καὶ ἀποπλύνσαι τὸ περὶ πολιτειῶν τοῦ Κικέρωνος, ἐπέγραψαν τὰς τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου χριστιανικὰς ὁμιλίας· τέλος δὲ τὸ ἐν ταῖς τῆς Εὐρώπης βιβλιοθήκαις πλῆθος τῶν παλιμψήστων, (codices rescripti), μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἐπὶ τῶν μνημείων τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, διὰ τοῦ ἀπευκαταίου καὶ ὀλεθρίου μέσου τούτου, καταστρεπτικῆς τῆς δεισιδαιμονίας ἰσχύος.

Οἱ δὲ ἀρχαῖοι τοῦναντίον, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τοῦ Πεισιστράτου μέχρι τῶν τελευταίων τῆς Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς χρόνων, εἶχον πρὸς γραφὴν ὕλην εὐχερῆ, ἐλαφρὰν καὶ εὐωνοῦ, ἧτις διηκούλυε τὸ ἔργον τοῦτε συντάκτου καὶ τοῦ ἀντιγραφέως. Τὴν ἐπιβρόσην ἀρα

» historiens ; et son existence caractérise à tel point les lumières, que pour » s' informer si un peuple est policé ou barbare, l' on peut se reduire à de- » mander : A-t-il l' usage de l' imprimerie, A-t-il la liberté de la presse? » (Troisième leçon d' histoire à l' Ecole normale par Volney).

τοῦ Αἰγυπτιακοῦ παπύρου ὁ περίφημος Βολνέυ δὲν ἐξετίμησεν, ὡς φαίνεται, κατ' ἀξίαν· ἡμεῖς ὅμως θέλομεν ἐξετάσει ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ, ὅποιαν ἢ εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσπαγωγὴ του ἐπέφερε μεταβολὴν ὡς πρὸς τὴν φιλολογίαν.

Βεβαίως οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς, οἱ μετὰ τῶσαύτης σπουδῆς τὰς ἀρχὰς παντὸς ἀνερευδῶντες πράγματος, δὲν παρέβλεψαν νὰ πραγματευθῶσι καὶ περὶ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ παπύρου. Ὁ Εὐστάθιος μάλιστα (2) μέμνηται τῆς ἐπιγραφῆς ἀπολεσθέντος τινὸς συγγραμματος « περὶ βύβλου », ὑπὸ Αἰλίου Διονυσίου Ἀλικαρνασσίῳ· κατὰ τὸν δευτέρον μ. Χ. αἰῶνα συγγραφέντος. Ἀλλ' ἐπειδὴ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων οὐδεμία εἰδικὴ περὶ παπύρου πραγματεία περιεσώθη, ἀναγκάζομεθα, εἰς εἰκασίας προσφεύγοντες, διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν διασωθέντων ἡμῖν ν' ἀνιχνεύσωμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ πολυτίμου τούτου τῆς Αἰγύπτου προϊόντος.

Εἰς τὸν Πλάτωνα ἤδη καὶ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην (3) (ἴνα τὰς ἀρχαιοτέρας μόνον ἀναφέρωμεν μαρτυρίας) βλέπομεν πῶς οἱ Αἰγύπτιοι ἐπροσπάθουν νὰ ἀναγνωρισθῶσι διδάσκαλοι τῆς Ἑλλάδος καθ' ὅλας τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας. Κατὰ τοὺς ἱερεῖς τῆς Μέμφιος οἱ ἀρχαιότεροι ποιηταί, Μουσαῖος, Ὀρφεύς, Ὅμηρος, ἐξ Αἰγύπτου παρέλαβον τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις, ἐκεῖ δὲ ἐδιδάχθησαν καὶ ἦν διὰ τῶν ἐξόχων αὐτῶν ποιημάτων, διέδωκαν ὑψηλὴν φιλοσοφίαν· τῇ Αἰγύπτῳ ὀφείλουσι διδάκτρα καὶ οἱ παλαιάτατοι τῆς Ἑλλάδος γλύπται, Τηλεκλῆς καὶ Θεόδωρος· ἐκεῖθεν τὰ θεῖα ἐν Κρήτῃ καὶ Σπάρτῃ μετήνεγκον θέσμια οἱ νομοθέται Μίνως καὶ Λυκοῦργος· διὰ τῶν ἐξ Αἰγύπτου ἀποικιῶν ἐγνωρίσθη ἐν μέσῳ τῆς θαρβάρου Ἑλλάδος ἡ πολιτικὴ τῶν κοινωνιῶν ὀργάνωσις. Ἄν αἱ ἀπαιτήσεις αὐταὶ τῶν ἱερέων τῆς Αἰγύπτου ὑπερβαίνωσι τὸ μέτρον τῆς ἀληθείας, ἔχουσιν ὅμως καὶ τι βάσιμον, διότι ὀφείλομεν ν' ἀποδεχθῶμεν ὡς ἀναντιρρήτον, ὅτι ἡ Αἰγυπτὸς προσηγήθη τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν πολιτισμὸν, ὅτι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶχεν ἤδη θαυμασίως ἀναπτυχθῆ ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Νείλου, καθ' ἣν ἐποχὴν ὕψοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν Τίρυνθα καὶ τὰς Μυκῆνας τὰ τεράστια ἐκεῖνα οἰκοδομήματα, ἃ καὶ οἱ ἀρχαῖοι Κυκλάδιων ἔργα (4) ὠνόμαζον, καὶ ἡμεῖς τὴν σήμερον Κυκλάπεια ἢ Πελασγικὰ καλοῦμεν. Ἄν καὶ μηδὲν προσέξωμεν εἰς τὰ περὶ τὰς βίβλους τοῦ μεγάλου Θωθ

(2) Ἐν στίχῳ 912 τῆς Διονυσίου περιηγήσεως.

(3) Πλάτ. εἰς Τίμαι.— Διοδ. Βιβλιοθ. Α, 66. 67 καὶ 96.

(4) Παυσαν. Βιβ. Β', 16. 20. 25. καὶ Ζ', 25.— Ἀπολλοδ. Βιβλ. ἑβ. Β'. 2 § 1.

μυθολογούμενα (5), βλέπομεν ὁμως ἐκ τῶν Αἴγυπτιακῶν μνημείων, ὅτι ἡ γραφικὴ τέχνη εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἑνεργῶς εἰς τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ τῶν τριπλοῦν εἶδος, τὸ ἱερογλυφικὸν δηλαδὴ, τὸ ἱερατικὸν, καὶ τὸ δημοτικὸν, ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων, καὶ πολὺ πρὶν ἢ τὸ φοινικικὸν ἀμφάβητον διὰ τοῦ Κάδμου εἰσαχθῆ ἐν Ἑλλάδι. Τέλος, ἐνῶ τ' ἄλλα ἔθνη δὲν ἔγραφον εἰσέτι εἰμὴ ἐπὶ ἐλεφαντίνων ἢ μεταλλίνων πλακῶν, ἐπὶ φλοιῶν δένδρων, ἢ εἰς φύλλα φοινίκων, πανία ἢ εἰργασμένα ζώων δέρματα, ἡ Αἴγυπτος μετεχειρίζετο πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἐκτὸς τῶν αἰώνιων τῶν οἰκοδομῶν τῆς λιθίνων ἀρχαίων, ἐν ἰδιαιτέρον αὐτῆς προῖον τὴν βύβλον τοῦ παπύρου, ἣτις ἐκτεινομένη εἰς ἐπιμήκη τμήματα, καὶ εἰς ἰδιαιτέρον τι κόμμι ἐμβαπτομένη, καθίστατο διὰ τῆς παρασκευῆς ταύτης ἐπιτηδεῖα πρὸς διατήρησιν τῶν γραφικῶν χαρακτικῶν.

Δὲν θέλομεν ἀπαριθμῆσαι ἐνταῦθα τὰς πρὸς πολλὰς ἄλλας τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἀνάγκας διαφόρους χρήσεις τῶν τοῦ καλάμου τούτου μερῶν, διότι δύναται τις νὰ διέλθῃ περὶ τούτων τὰ συγγράμματα τοῦ Θεοφράστου καὶ τοῦ Πλινίου· ὅ,τι δὲ μέλει ἡμῖν νὰ προσδιορίσωμεν εἶναι ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ἤρξατο ἡ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Αἴγυπτίων ἐμπορία τοῦ παπύρου.

Καὶ πολλὰ μὲν φύλλα παπύρου, σωζόμενα εἰσέτι εἰς διάφορα τῆς Εὐρώπης μουσεῖα, φέρουσι τὴν ἐποχὴν τοῦ ΙΕ αἰῶνος π. Χ., ἀλλὰ ταῦτα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀντίγραφα διαφόρων ἐν λίθοις χαραγμένων μνημείων. Οἱ πρῶτοι πάπυροι, οἵτινες φαίνονται τῆς ὁποίας φέρουσι ἐποχῆς γραφαί, εἰσὶν οἱ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ψαμμήτιχου (630 π. Χ.). Ἀλλὰ τῆς βασιλείας τούτου ἡ περίοδος ἀποπερατοῦ τὴν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐμφυλίων ταραχῶν ἐποχὴν, νέος δὲ αἰὼν εὐημερίας καὶ πολιτισμοῦ σὺν τῷ ἐβδόμῳ τούτῳ αἰῶνι ἀνέτειλε διὰ τὴν Αἴγυπτον. Ὁ Ψαμμήτιχος κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (6) καὶ τὸν Σικελιώτην Διόδωρον (7) ἦν ἀρχηγὸς ἐνὸς τῶν δώδεκα τῆς Αἰγύπτου νομῶν, τοῦ Σαητικοῦ, ἐπὶ τῶν τῆς Μεσογείου παραλίων ἐκτεινομένου, ἠδυνήθη δὲ διὰ τῆς καταλλήλου τοῦ κράτους του θέσεως νὰ περοποιήθῃ μὲν τὴν ἐπικουρίαν τῶν Ἰώνων καὶ Καρῶν πειρατῶν, νὰ ὑποτάξῃ δὲ δι' αὐτῆς τοὺς ἑνδεκα ἄλλους νομοὺς, γενόμενος οὕτω ὑπέρτατος ἀρχων. Εἰς ἀμοιβὴν δὲ τῆς πρὸς τοῦτο αὐτῶν

(5) Οἱ ἱστορικοὶ διαφωνοῦσιν ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, διότι κατὰ μὲν τὸν Σέλευκον ἐπισημαίνονται 20. χιλ. τόμων. κατὰ δὲ τὸν Μανέθωνα 36525, καὶ κατὰ Κλήμента τὸν Ἀλεξανδρῆα τεσσαράκοντα δύο μόνον χιλ.

(6) Ἡρόδ. Βιβ. Β'. 152 καὶ ἐπ.

(7) Διόδ. Βιβ. Α. 66· 67. καὶ 96.

συνδρομῆς οἱ Ἕλληνες ἀπέκτησαν δικαίωμα ἐλευθέρως συναλλαγῆς πρὸς τὰς ἐμπορικὰς τοῦ Δέλτα πόλεις, (δὲν λέγομεν πρὸς τὰς παραλίους, διότι ἡ Αἴγυπτος εἰκάζεται ὅτι κατ' ἐκείνην εἰσέτι τὴν ἐποχὴν δὲν εἶχεν οὐδεμίαν), ἐσηματίσαν δ' οὗτοι μάλιστα περὶ τὴν Ναυκρατὶν ἐμπορικὰς τινὰς ἀποικίας, στρατοπέδα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν (8) κληθείσας. Ἐκτοτε ἡ Αἴγυπτος ἔπαυσε τοῦ νὰ ᾔηται ἡ μυστηριώδης τοῦ Πρωτέως γῆ, ἡ μακρυνὴ τοῦ Κέκρωπος καὶ Ἰνάχου πατρὶς, καὶ ἐγνωρίσθη ὡς χώρα ἐπιστημῶν, πλούτου καὶ ἐμπορίας, ἐνθα οἱ δύο πολιτισμοί, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἀντήλλασσον τὰ προϊόντα των. Ἐκτοτε συνέστη καὶ ἡ τόσον χρήσιμος τῶν διερμηνέων τάξις, ἣτις, γινώσκουσα τὰς ἀμφοτέρων γλώσσας, διηκούε τὰ συναλλάγματα, ἡ γενναία δὲ τοῦ Ψαμμήτιχου πολιτικὴ, ἣν ἐξηκολούθησαν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, μάλιστα ὁ Νεχῶς καὶ ὁ Ἄμασις, ἐπέφερε τὴν ὅσον οἷόν τε μεγαλητέραν ἐπιμιξίαν τῶν δύο τούτων ἔθνων. Μετὰ ἑκατὸν δὲ μόλις ἔτη ὁ Ἕλληνας περιηγητὴς, Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος, ἐνέτυχεν ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ Νεῖλου, μίαν ἄλλην Ἐφεσον, μίαν ἄλλην Χίον, Λέσβον καὶ Σάμον (9), εἰς δὲ τοῦ Ἡροδότου τοὺς χρόνους φυλὴ τις Σαμίων, ἀναβάσα τὸν Νεῖλον, ἀπέκησεν εἰς τὴν μεγάλην Ὀασιν. (10).

Ἀφοῦ δὲ οὕτως ἠνοίχθησαν εἰς τοὺς Ἕλληνας αἱ πύλαι τῆς Αἰγύπτου, οὐδὲν ἄλλο ἴσως προῖον ἐπέσυρε τοσοῦτον τὴν προσοχὴν αὐτῶν ὅσον ὁ πάπυρος. Τὴν εἰκασίαν μας ταύτην στηρίζομεν εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν περισθάντων ἡμῖν ἱστορικῶν χωρίων.

Ὁ Ἡρόδοτος περιηγήθη τὴν Αἴγυπτον κατὰ τὸ 460 π. Χ., καὶ ὁμως λαλῶν περὶ τῶν διαφόρων χρήσεων τοῦ παπυρικοῦ καλάμου ἢ τῆς βύβλου (11) παρέδραμε τὴν μᾶλλον ἡμᾶς ἐνδιαφερόμεσαν ἀλλ' αὐτὴ αὐτὴ ἡ σιωπὴ του μέγα τι καθ' ἡμᾶς ἐμφαίνει· διότι ὁ Ἀλικαρνασσεὺς πατὴρ τῆς ἱστορίας δις (12) ἐσημαίωσεν, ὅτι δὲν θέλει ἱστορήσει τὰ τοῖς πᾶσι γνωστὰ, ἀλλ' ἐκεῖνα μόνον, ἅτινα, καθὸ νέα ἢ ἄγνωστα τοῖς πλείστοις, δύνανται νὰ ἐνδιαφέρωσιν αὐτούς. Ἄρα, ἂν ἡ πρὸς γραφὴν χρῆσις τῆς βύβλου δὲν νομίζεται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ὡς νέον τι, ἱκανὸν νὰ ἐνδιαφέρῃ τοὺς τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ἀναγινώσκοντας, δυνάμεθα λίαν πιθανῶς νὰ εἰκασώμεν ὅτι πρὸ πολλοῦ οἱ Ἕλληνες ἐγίνωσκον αὐτὴν, καὶ ὅτι ἦν εἰς

(8) Ἡρόδ. Βιβ. Β. 154.

(9) Ἐκαταῖου τοῦ Μιλήσιου λείψ. ἀριθ. 286. καὶ Φανοδήμου Ἀθηδῶδος λείψ. 7. εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Φερμίνου Διδότου.

(10) Ἡρόδ. Γ, 26.

(11) Ἡρόδ. Β. 92, Παράβ. Ζ. 25, 36.

(12) Ἡρόδ. Γ, 103 καὶ ΣΤ, 55.

κοινήν χρῆσιν. Δυνάμεθα ἔτι νὰ παραβλάωμεν τὰ εἰρημένα πρὸς ἔτερον τι τοῦ Ἡροδότου χωρίον (13), ἔνθα λέγει «τὰς βύβλους δι-»
 » γθέραις καλέουσι ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ οἱ Ἴωνες, ὅτι κοτὲ ἐν
 » σπᾶνι βύβλων ἐγράφοντο διφθέρησι αἰγέροι τε καὶ οἰήροι· ἔτι
 » δὲ καὶ τὸ κατ' ἐμὲ πολλοὶ τῶν βαρβάρων ἐς τοιαύτας δι-
 » α γθέραις γράφουσι », καὶ ἐκ τούτων νὰ εἰπώμεν, ὅτι κατὰ τοὺς
 τοῦ Ἡροδότου χρόνους ἡ λέξις βύβλος, ἄγνωστος εἰς τὴν σημα-
 σίαν ταύτην εἰς τὴν Ὀμηρικὴν διάλεκτον (14), κατέστη συνώνυ-
 μος τῆς βίβλος. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ἀρχαίων συγγραφέων χωρία
 ἐξελέγγουσι τὸ ἀκτιάληπτον λάθος, εἰς ὃ περιέπεσαν ὁ Οὐάβρων, ὅς-
 τις, συγχύζων, ὡς φαίνεται, τὸν Αἰγύπτιον πάπυρον πρὸς τὸν
 Περγαμηνὸν χάρτην (Charta Pergamena) ἀναφέρει τὴν ἀνακά-
 λυψιν αὐτοῦ εἰς τὸν θεμελιωτὴν τῆς Ἀλεξανδρείας (15). Τὸ γνω-
 στότατον τέλος τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀνέκδοτον, ὅτι ἐρράπισε δυστυχῆ τινα
 γραμματοδιδάσκαλον, διότι δὲν εἶχε τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου (16),
 ἐνδείκνυσιν ὅτι αἱ βίβλοι εἶχον ἤδη κατασταθῆ κοινότητα.

Ἀλλὰ δύο ὅλοι αἰῶνες δὲν εἶναι βεβαίως πολὺ πρὸς τόσον κοι-
 νὴν διάδοσιν τοῦ παπύρου· ἀποδεχθέντες δ' ἅπαξ τοῦτο, καὶ ὀρί-
 σαντες τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ παπύρου ἐν Ἑλλάδι μεταξὺ τοῦ 630
 καὶ 615 ἔτους π. Χ. εὐρίσκομεν, ὅτι ἡ ἐποχὴ αὕτη ἀντιστοιχεῖ ἀκρι-
 βέστατα πρὸς τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Ψαμμητίχου, συμ-
 πίπτει δὲ καὶ μὲ τὸ περὶ τὰ τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου ποιήματα
 ἔργον τοῦ Πεισιστράτου, μὲ τὴν θεμελίωσιν τῆς πρώτης βιβλιο-
 θήκης (ἣτις ἦν ἀκατόρθωτος ἄνευ τοῦ βοηθήματος τοῦ παπύ-
 ρου), μὲ τὴν σύστασιν τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν σχολῶν τοῦ Θά-
 λητος, Πυθαγόρου καὶ λοιπῶν, μὲ τὰς πρώτας ἀποπείρας ἱστορικῆς
 συγγραφῆς, ἀναφερομένης ποτὲ μὲν εἰς τὸν Σῦρον, ποτὲ δὲ εἰς
 τὸν Ἀθηναῖον Φερεκύδην, καὶ ποτε εἰς Ἐκαταῖον τὸν Μιλήσιον, καὶ
 τέλος μὲ τὴν γένεσιν τῆς κωμωδίας καὶ τῆς τραγωδίας. Τότε
 θέλει μᾶς παρουσιασθῆ, καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἑκτασιν, μία τῶν με-
 γαλητέρων μεταβολῶν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἡ ἔκπτωσις τῆς
 ποιητικῆς ἐμπνεύσεως, ὁ θρίαμβος τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ κριτικῆς
 ἀναλύσεως, ἡ τελεία τῆς ἐποποιίας εἰς διάφορα εἶδη διάκρισις,
 ἣτις ὑπεμψαίνετο ἤδη εἰς τὸν Ἡσιόδον, μ' ἄλλους δὲ λόγους ὁ δια-
 μελισμὸς τοῦ Ὀμηρείου κράτους μεταξὺ τῶν αὐτοῦ διαδόχων.

(13) Ἡροδ. Ε, 58.

(14) Ὅρα τοὺς Σχολιαστὰς τῆς Ὀδυσσεΐας Φ, ἐν στίχ. 391.

(15) Plinius Hist. natur. XIII, 26-27.

(16) Πλούταρχ. εἰς Ἀλκιβ, 7.

Ὄψτω λοιπὸν, διὰ τινος ὕλικῆς ὄλως κατὰ τὸ φαινόμενον ἐπιρ-
 ροῆς κατηντήσαμεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἀκολούθων ἡμῶν κεφαλαί-
 ων, ἔνθα θέλομεν ἐν μεγαλητέρᾳ ἐκτάσει ἐκθέσει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν
 γένεσιν τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ μυθολογίας, τὸν βαθμηδὸν ἀ-
 ναπτυσσόμενον πολιτισμὸν τῆς Ἑλλάδος, καὶ τῆς τῶν αἰοιδῶν ἐγ-
 κυκλίου φιλοσοφίας τὸν διακλαδισμὸν· ἐκεῖ θέλομεν ἰδεῖ ὅτι ἡ αὐτῆς κατ'
 εἶδη διαίρεσις, αὐτῆς τῆς ἀνδρώσεως τῶν ἐθνῶν ἐδειξίς οὕτα, καὶ
 ἐρξωμένης κατὰ Στράβωνα (17) διανοίας ἰδίου, τὸ φιλόμυθον τῆς
 ποιήσεως παραιτεῖ, καὶ φιλεῖ τὸν πεζὸν λόγον, ὡς καταλληλότερον
 πρὸς τὸ ὕψος τῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν. Ὁ δὲ πάπυρος, καταστήσας τὸ
 μέτρον καὶ τὸν ρυθμὸν περιττὰ πρὸς ἀπομνημόνευτι τῆς ἱστο-
 ρικῆς ἀληθείας, ἐβοήθησε τὰ μέγιστα τὴν πρόοδον τῆς φιλοσοφικῆς
 ἐρεῦνης καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κριτικῆς φιλολογίας, καὶ κατέστη
 εὐχερέστατον φορεῖον πρὸς διάδοσιν τῶν νέου τινὸς πολιτισμοῦ ἰδεῶν.

Πόσαι μεγάλαι σκέψεις· δύναται ἐκ τῆς τοῦ παπύρου εἰς τὴν
 Ἑλλάδα εἰσαγωγῆς νὰ πηγάζωσιν! . . . Ἡμεῖς ὅμως πρὸς δύο μό-
 νας θέλομεν ἐπιστήσει τὸν λόγον.

Θέλομεν δηλονότι θαυμάσει πρῶτον τὸ ἀντίθετον τοῦ Ἑλληνικοῦ
 πνεύματος πρὸς τὸ Αἰγυπτιακόν. Διότι ἡ Αἴγυπτος αἰῶνας ὄλους προ-
 ηγήθη τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας, πρὸ αἰῶνων
 ἐγένωσκε τὴν χρῆσιν τοῦ παπύρου, καὶ οὖως ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ
 Νείλου οὐδεμία ἐφάνη φιλολογία· εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦναντίον ἅμα
 ὁ πάπυρος ἐγνώσθη, καὶ εὐθὺς ὁ ποιητικὸς τῶν πρώτων χρόνων
 πολιτισμὸς πολυπλασιάζεται, διαποικιλλόμενος ὑπὸ τὴν εὐεργέτιδα
 τοῦ ξένου τούτου προϊόντος ἐπιρροῆν. Καὶ κατ' αὐτοὺς ἀκόμη δὲ τῶν
 Πτολεμαίων τοὺς χρόνους ἡ Αἴγυπτος ἔμεινε στείρα παντὸς πρω-
 τοτύπου συγγράμματος, ἐνῶ παρ' αὐτῆ, ἐνῶ εἰς τὰ σπλάγγνα αὐ-
 τῆς ἔζη καὶ ἔθαλλεν ἡ Ἀλεξανδρινὴ σχολή, ἐνῶ ἡ Ἑλλάς διὰ τοῦ
 παπύρου διέδιδε τὰ ἑαυτῆς φῶτα ἐφ' ἅπασαν τὴν γῆν. Τὸ θεο-
 κρατικὸν τῶν τῆς Αἰγύπτου ἱερέων πνεῦμα περιώρισεν, ὡς φαί-
 νεται, τὴν Αἴγυπτον εἰς τὰ παρά τὴν κοίτην τοῦ Νείλου στενά
 ὄρια τῆς, ἀλλ' ἡ Ἑλλάς, ἀληθῆς τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς ἐλευθερίας
 πατρὸς, πέπτωται νὰ ζῆ αἰδίως, ἐνεργοῦσα τὴν ἰδίαν ἢ τὴν τῶν
 ἄλλων ἐθνῶν πρόοδον.

Δεύτερον δὲ ἐξάγομεν, ὅτι ὑπάρχουσι τινες ἀμοιβαῖαι ἀντενέργειαι,
 ἅς τὸ μὲν πλῆθος ὀνομάζει τοῦ πεπρωμένου, ἡμεῖς δὲ τῆς Προροίας,
 ἀντενέργειαι τοῦ πνεύματος ἐπὶ τῆς ὕλης, καὶ τῆς ὕλης ἐπὶ τοῦ πνεύ-
 ματος. Ὁ Αἰγύπτιος πάπυρος δὲν ἤθελε βεβαίως γονεύσει τὸ τῆς

(17) Στράβ. σελ. 19.

Ἑλληνικῆς φιλολογίας ἔδαφος, ἂν δὲν ἦν ἐκ φύσεως προδιατεθειμένον πρὸς κυοφόρητον μεγάλων ἰδεῶν· ἢ δὲ ἀντιπαράθεσις τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Αἴγυπτον εἶναι καθ' ἡμᾶς ἀπόδειξις τούτου ἀναντιβήρτου καὶ πασιδῆλου. Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου, τί ἤβλεον ἀπογίνειν τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, ὑπὸ τῆς ποιήσεως ἐκμυζήθην, ἂν ἢ εἰσαγωγή νέας τινὸς καὶ εὐχεροῦς ὕλης δὲν συνέτρεχε τὴν ἤδη ὄριμον κριτικὴν περιέργειαν, τὴν πανταχόθεν ἀναπτυσσομένην; Δράμα, φιλοσοφία, ἱστορία, ποία δόξα, ποῖον μέλλον! ἤβλεον ἀφανισθῆ σπόριμα ἤδη, ἂν ἢ εἰσαγωγή τοῦ παύρου δὲν ἐζωογονοῖ αὐτά.

Οὕτω καὶ κατὰ τὸν ΙΕ αἰῶνα, ὅταν ὑπόκωφός τις μεταβολὴ ἐτάρασσε τὴν Εὐρώπην, ὅταν ὁ μεταίων ἀπέληγε καὶ ὁ νέος πολιτισμὸς ἐδηλοῦτο δι' ὑποβρυχίου τινὸς ταραχῆς τῶν κοινωνιῶν, ὅταν ἢ μὲν Ἰταλία ἤρχισε πάλιν νὰ ψάλλῃ ἐπὶ τῆς λύρας τοῦ Δάντου καὶ τοῦ Πετράρχου, ἢ δ' Ἀγγλία ἐσχημάτιζε τὸ συνταγματικὸν αὐτῆς πολίτευμα, ἢ Γαλλία συνέσφιγγε τὰ ἐξηθροωμένα αὐτῆς μέλη, καὶ ἢ Κωνσταντινούπολις πίπτουσα ἀπεβίβαζεν ἐπὶ τῶν Ἰταλικῶν παραλίων τοὺς σοφοὺς αὐτῆς φυγάδας μὲ τὰ λείψανα τῶν βιβλιοθηκῶν της, τίνας ἄλλου ἦν χρεία πρὸς καταρτισμὸν καὶ τελείωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Εὐρώπης; Ἦν χρεία ἰσχυροῦ καὶ ταχυτάτου πρὸς διάδοσιν τῆς ἀνθρωπίνης ἰδέας μέσου· διότι ὁ μὲν πάπυρος εἶχεν ἤδη καταστραφῆ ἐν Αἰγύπτῳ μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἀράβων, τὸ δὲ περγαμηνὸν οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ ἀναπληρώσῃ ἐντελῶς τὸν πάπυρον. Ὄθεν ὁ βαμβακερὸς καὶ λινὸς χάρτης, ἀπὸ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος τελειοποιούμενος, ἐπερίμενε τὰ πιστήρια τοῦ Γουττεμβέργου, εἰς ὃν ἢ Μογουντία ἀνήγειρεν ἀνδριάντα, δικαίως μεγαλοφρονοῦσα, καὶ χαράξασα ἐπὶ τοῦ εἰς χεῖράς του φύλλου τὰς πρώτας τῆς πρώτης ἐκ τῶν πιστηρίων ἐξελοῦστος ἱερωτάτης βίβλου λέξεις ΚΑΙ ΕΓΕΝΕΤΟ ΦΩΣ.

Ἀλλὰ μὴ ὑποπέσωμεν εἰς τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ Βολνέυ λάθος· διότι ἢ τῆς τυπογραφίας εὐρεσις εἶναι ἢ τρίτη περίοδος ἀρχαιοτέρας προόδου, ἐν ἣ ἢ μὲν τῆς γραφῆς εὐρεσις ἦτον ἢ πρώτη, ἢ δὲ τῆς τοῦ παύρου ἐν Ἑλλάδι εἰσαγωγῆς ἢ δευτέρα περίοδος. Ὁ Βολνέυ τέλος ὤφειλε νὰ μὴ λησμονήσῃ τὸς ἐν τῷ Φαίδρῳ τοῦ Πλάτωνος συμβολικοὺς τοῦ Θαμῶ πρὸς τὸν Θῶλ λόγους, καὶ νὰ μνησθῆ τῶν ὠραίων τοῦ ἀρχαίου Πλίνου λόγων (18) ὅτι «ἐπὶ τῆς χρήσεως τοῦ παύρου ἐπαναπαύεται ἢ ἱστορία πᾶσα, καὶ ὄλος ὁ πολιτισμὸς» *quum chartae usu maxime humanitas vita constet et memoria.*

(18) Plin. Hist. Natur. XIII. 26.

« Ἀνδρῶν ἀγαθῶν πᾶσα γῆ τάφος ».

Τοῦ ἐν φιλολόγοις πρόμου ΓΟΔΟΦΡΕΔΟΥ ΕΡΜΑΝΝΟΥ μεταλλάξαντος βίον, πενθοῦσι μὲν πάντες οἱ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν παιδείαν τιμῶντες, πενθοῦσι δὲ μάλιστα οἱ Ἑλλήνων λόγιοι τὸν ἱεροφάντην Μουσοῦν τῶν Ἑλικωνίδων.

Ἐβίω τὴν Κ'Η' Νοεμβρίου ἔτους ΑΨ'Ο'Β' ἐν Λειψία τῆς Σαξονίας, ἔθανε δ' αὐτόθι τὴν Λ'Α' Δεκεμβρίου, ἔτους ΛΩ'Μ'Η'.

Ἐδειξε δὲ τσσαύτην ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας πρὸς τὰ γράμματα κλίσιν καὶ εὐφροίαν, ὥστε εἶχε κατὰ τὸ δέκατον τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας ἤδη πάντα τὰ γυμνασίου μαθήματα περατώσειν ἐπαινετῶς. Ἐντεῦθεν μεταθὰς εἰς πανεπιστήμιον ἐσπούδασε πρῶτον τὴν θεολογίαν, ἣς καὶ διδάκτωρ ἀνηγορεύθη· ἐξηκολούθει ὁμως πρὸς τὰ νομικὰ φοιτῶν, παραινοῦντος τοῦ πατρὸς, ἐν ᾧ κατ' ἰδίαν κλίσιν μέλημα εἶχε προσφιλές τὴν φιλοσοφίαν, τὰ μαθηματικά, καὶ τὴν Ἑλληνικὴν μάλιστα φιλολογίαν. τέλος, ἐγκαταλιπὼν τὰ νομικὰ τε καὶ πᾶσαν σπουδὴν ἄλλην, ἐνηγκαλίσθη τὴν φιλολογίαν, ἣς θιασώτης δὲν ἔπαυσε ὢν μέχρι τελευταίας σχεδὸν ἀναπνοῆς.

Τὸ 1794 ἔτος ὕφηγητὴς ἀνεδείχθη τοῦ ἐν Λειψία πανεπιστημίου· τὸ δὲ 1798, ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς ποιητικῆς. Πρῶτος δ' ἀνήγαγεν εἰς σχῆμα ἐπιστήμης τὴν μετρικὴν, ἐκδοὺς τὸ *De metris poetarum graecorum et Romanorum* (1790), μάλιστα δὲ τὸ *Elementa doctrinae metricae* (1816). ὠδοποίησε δὲ ἐπὶ τὸ φιλοσοφικώτερον τὴν διδασκαλίαν τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς διὰ τοῦ *De emendanda ratione graecae grammaticae*, ἐξέδωκε δὲ, πλουτίσας σημειώσσει πολυτιμίαις, καὶ τὸ *Vigeri de praecipuis Graecae dictionis idiotismis*· ἔτι δὲ, τὴν Ἀριστοτέλους ποιητικὴν, ὑπομνηματίσας αὐτὴν κριτικώτατα. πρὸς δὲ, τὰ Ὀρφικὰ, τοὺς Ὀμήρου Ὕμνους, τὰς Νεφέλας Ἀριστοφάνους (1816), ἃς καὶ τελειότερον ἐξέδοτο (κατὰ τὸ 1814)· τοῦ Εὐριπίδου δὲ τὴν Ἑκάβην, τὰς Ἰκέτιδας, τὰς Βάκχας, τὴν Ἀλκιστιν· καὶ τοῦ Σοφοκλέους δὲ τὰς τραγωδίας, κατὰ τὴν μικρὰν ἔκδοσιν τοῦ Ἐρφοῦρου, προσθεῖς καὶ ἰδίας ἐαυτοῦ σημειώσεις. Τὸ δ' αὐτοῦ *De mythologia Graecorum antiquissima* εἶναι πολλῶν ἕνεκα σπουδῆς ἄξιον. Σενέγραψε δὲ πλήθος ἀξιολόγων μικρῶν πραγματειῶν, ἐν ἧς τόμοις ὁμοῦ ἐκδομένων. Παρατρέχω νῦν συντομίαις χάριν τὰς πολλὰς καὶ σπουδαίας αὐτοῦ πραγματείας, τὰς ἐν τοῖς *Actis societatis Graecae Lipsiensis*, καὶ τὰ γεγραμμένα κατὰ καιροὺς ἐν διαφόροις φιλολογικαῖς ἐφημερίσιν ἄπειρα σχεδὸν τὸν ἀριθμὸν.

Ἔσα δὲ ἔγραψεν ὁ ἀείμνηστος οὗτος, ἀναγγέλλουσιν ἄνδρα πο-
δηγούμενον ὑπὸ φιλοσοφίας αἰεὶ καὶ ἄκρας τοῦ καλοῦ συναισθητέ-
ως, καὶ δικαιοῦσιν ἦν ἔτυχεν ἐπωνυμίαν τοῦ princeps critico-
rum. Ὁ δὲ τοῦ λόγου αὐτοῦ χαρακτήρ, ἐμβριθής, οὐχὶ ἐκκελυ-
μένος, οὐδὲ πολυλόγος, ἀλλ' ἐν ὀλίγῃ τῇ λέξει πολὺν νοῦν συστελ-
λων. Ὅθεν ἄρα καὶ ὁ φειδωλὸς ἐπαίνων ἡμέτερος Κοραΐης, μνημο-
νεύων τὸνομα τοῦ Ἑρμάννου, λέγει « ἔ παῦρα μὲν λέγων, ἀλλὰ
μᾶλα λιγέως ».

Ἄλλ' ὁ Αἰσχύλος ἦτο τὸ σπουδαιότερον τῆς καρδίας αὐτοῦ μέ-
λημα· διότι καὶ ἀρξάμενος πρὸ τριάκοντα ἐτῶν μέχρι λοιπῆς
ἀναπνοῆς ἐνησχολεῖτο, παρασκευάζων τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ τελειο-
τέραν ἐκδοσιν· εἶδον ἰδίους ὀφθαλμοῖς παρ' Ἑρμάννῳ κατὰ τὸ 1828
ἔτος τοιαῦτα καὶ τοσαῦτ' ἤδη πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν γεγραμ-
μένα, ὥστε ταῦτα μόνον ἤρχουν εἰς ἀμάραντον τοῦ ἡμετέρου κρι-
τικοῦ στέφανον. ἀλλὰ καὶ ταῦτα, ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα εἰσέτι ἀνέκδο-
τα, μέλλουσι πάντως, τύποις ἐκδοθέντα, νὰ πλουτίσωσι τὴν φιλολογίαν.

Θαυμαστός δὲ μάλιστα ἦτον ὁ δαιμόνιος ἀνὴρ ἐπὶ τῆς διδασκα-
λικῆς αὐτοῦ ἔδρας, διὰ τε τὸ εὐμέθοδον, τὸ ζωηρὸν καὶ ἐπέξεργ-
γασμένον τῆς ἐκφράσεως καὶ τὸ πειστικὸν τῆς διδασκαλίας. Ὁ δὲ
σύμπαξ ἀριθμὸς τῶν ὀμιλητῶν αὐτοῦ, διδάξαντος τεσσαράκοντα καὶ
πέντε ἔτη, ἀναβαίνει ἐπέκεινα τῶν πέντε χιλιάδων, ἐν οἷς καὶ τινες
Ἑλληγες. Τίς δὲ τούτων, καὶ σμικρὸν τι ἀρύσας τῶν πλουσιῶν τῆς
αὐτοῦ σοφίας ναμάτων, δὲν ἔμεινε διὰ βίου ἐραστής Ἑρμάννου, καὶ
τῶν ἀμιμήτων τῆς Ἑλληνικῆς Μούσης χαρίτων δέσμιος ;

Ὁμολογοῦσι δὲ πάντες, ὅτι ἦτο συμπεριφορᾶς εὐμενεστάτης, καὶ
φιλόφιλος, καὶ τρέφων πρὸς τοὺς ἀκρατάς αὐτοῦ πατρικὴν ἀγάπην,
οὐς καὶ ἀπόντας ἐγκαρδίως ἐπόθει. Τὴν δὲ ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἐλογίζε-
το ὡς ἰδανικὴν τῆς αὐτοῦ ψυχῆς πατρίδα· τὴν δὲ παλιγεννηθεῖ-
σαν, ἐνθουσιῶν ἠλπίζεν αἰεὶ παντὸς πάλιν ἀγαθοῦ μητέρα καὶ εὐ-
μενῆ ἐσομένην τροφόν. Ἄλλ' εἰσάξωμεν αὐτὸν λαλοῦντα ἐν μιᾷ τῶν
αὐτοῦ ἐπιστολῶν, γεγραμμένη κατὰ μῆνα Μάρτιον 1830, πρὸς τινὰ
τῶν ἐνταῦθ' Ἑλλήνων.

» — — — — — Φαντάζομαι τὴν κατάστασιν
» τοῦ τόπου, διότι

Πόλιν μὲν, εἰ καὶ μὴ βλέπω, φρονῶ δ' ὅμως

» οἷα νόσῳ ζύνεστιν·

» τὴν κατέστησαν δὲ τοιαύτην τόσα δεινὰ περιστατικά καὶ
» τόσα παντὸς ἑλληνισμοῦ ξένα ἔθνη, ταρτάραιοι Τυφῶνες.

» ἀλλ' ἀπὸ τούτων ὁσημέραι καθαριζομένης τῆς Ἑλλάδος,
» ἔχετε ἐλπίδα εἰς τὴν ἀκαταμάχητόν τε καὶ μαγικὴν τοῦ
» ἀληθοῦς ἑλληνισμοῦ δύναμιν· ἔχετε — μὴ ἐπιμορφάζοντες
» εὐσεβείαν, τὰ τῆς εὐσεβείας ἐκτελοῦντες — ἐλπίδα ἐπὶ
» τὸν θεόν, τρέφοντες τὴν νέαν γενεάν, τὴν εὐθυμον καὶ
» διανοητικὴν, ἐν Μουσικῇ καὶ γυμναστικῇ συσφιγγεσθε
» πρὸς ἑαυτοὺς ἀγάπη ἀδολφ, συνεννοήθητε πάντες οἱ hu-
» manitatis commilitones, συνέρχεσθε πολλάκις εἰς ἐστί-
» ασιν λόγων, ἵνα τὴν παιδείαν κοινὴν καὶ μίαν ποιήσητε·
» ἀλλὰ μὴ μοι τὰ κόμψ', ἀλλ' ὧν πόλει δεῖ-

» — — — — —
» . . . πέπεισμαι, καὶ ὡς ἀληθόμαντις φοιτάζω, ὅτι ἡ Ἑλ-
» λὰς, ἀποσεισασμένη τὰ σκοτεινὰ τῆς διανοίας νέφη, μέλ-
» λει πάλιν ν' ἀναδειχθῇ χρυσοφεγγῆς, εὐδαίμων· ἀλλὰ
» δῆλον, ὅτι πάντα ταῦτ' ὀφείλει παντὶ σθένει νὰ προπα-
» ρασκευάσῃ ὁ νομοθέτης, διότι ἡ τύχη μὲν ἀνέστησε τὸ
» ὑμέτερον κράτος, ἀλλὰ τὸ νὰ γένη ἑλληνικὸν καὶ σπου-
» δαῖον, οὐκέτι τύχης ἔργον, ἀλλ' ἐπιστήμης καὶ προαι-
» ρέσεως.
» . . . Ἡ πενία, φίλτατε, δὲν κωλύει, . . .
» ἂν ὁ νομοθέτης τὴν καταστήσῃ τεθωρακισμένην ἀρετῇ
» καὶ καταφρονουσαν τὴν πλοῦτου ἀλαζονείαν καὶ μαλθα-
» κότητα, τὴν αἰεὶ καὶ ἐπὶ μᾶλλον ζητοῦσαν
» γαστρίτε καὶ πλευρῇ καὶ ποσὶν ἀβρὰ παθεῖν.

Ἐν δ' ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ, γεγραμμένη τῇ 10 Αὐγ. 1843.

» Μακαρίζω τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων διὰ τὸ εὐρὺ στάδιον
» εὐπραγίας καὶ δόξης. Πόσον σοφὴν ἐνέχει ἔννοιαν ὁ μῦθος
» τοῦ Ἡρακλέους, καθαρίζοντος τὸν Αὐγείου σταυλόν, καὶ
» ἐπὶ τέλους παρὰ θεοὺς καθαζομένου!

Ἐν δὲ ἑτέρᾳ, γεγραμμένη τῇ πρώτῃ Νοεμβρίου 1843.

» Τὰ ἔμαθον· λέγονται πολλὰ, καὶ ἀντιλέγονται ἐξ ἐ-
» κατέρου μέρους. . . . σύνταγμα!
» — — — πάντα τὰ ἐν ὥρᾳ ἀνθοῦντα καλλίονα . . . ἐγὼ
» δὲ, ἀγνοῶν πῶς ἔχουσι παιδείας καὶ ἀρετῆς οἱ κερασταὶ
» τῆς ἐλευθερίας, ἐπέχω . . . γιγνώσκω ὅμως καλῶς, ὅτι

» ἄνευ παιδείας καὶ στερεᾶς ἠθικότητος, ὄφελος οὐδὲν
 » τῶν ὠφελιμωτάτων ἐπὶ χάριτος νόμων. Ἔχε δὲ γεγραμ-
 » μένα χρυσοῖς γράμμασι τὰ Ἀριστοτέλους ταῦτα *Τρία δὲ*
 » *τινα χρῆ ἔχει τοὺς μέλλοντας ἀρξέειν τὰς κυρίας ἀρχάς, πρῶ-*
 » *τον μὲν φιλιαν πρὸς τὴν καθεστῶσαν πολιτείαν, ἔπειτα δύναμιν*
 » *μεγίστην τῶν ἔργων τῆς ἀρχῆς, τρίτον ἀρετὴν καὶ δικαιοσύνην.*

Ἐν δ' ἑτέρᾳ, γεγραμμένη τῇ 17 Φεβρουαρίου 1844.

» Αἱ ἄνευ προηγουμένης ἐρεύνης ἔννοιαί
 » ἐπιπολάζουσιν ἀσχημίζει τὸ πρόσωπον τῆς
 ἔρωμένης μου, . . .

» . . ἀρμόζει τὸ ἐξῆς χωρίον, ὅπερ πρὸ πεντήκοντα ἐ-
 » τῶν ἀνέγνων . *Ἐντολὴν παλαιὰν Ἑλληνας ἔλαβον, νο-*
 » *μογραφοῦσης τῆς φύσεως, ἡμέρους εἶναι πρὸς ἀλλήλους καὶ*
 » *πρὸς τὸ συγγενὲς ἅπαν.* »

Γράφε, ὦ λῶσπε, συχνότερον σοὶ μὲν τοῦτο σμικρὸν,
 » ἐμοὶ δὲ μέγα. Ἄνευ μὲν κακουχίας τὸν βίον παραπέμπων,
 » αἰσθάνομαι ὅμως τὸν ψυχοπομπὸν αἰεὶ ἐπὶ μᾶλλον προς-
 » ερχόμενον· εἶεν, ἀγαθὴ τύχη.

» Θεὸς χαλεποῦ πόνου ῥύσαιτο καὶ ἄτης. —

Τοιοῦτος ἄρα ἦτον ὁ Ἑρμαννος· φιλόπονος, αἰεὶ χρήσιμος, ἐν λό-
 γοῖς τε καὶ ἔργοις ἀγνός· ὁ δὲ βιώσας βίον τοιοῦτον λέγεται καὶ
 ἔστι τῷ ὄντι εὐδαίμων καὶ θεοφιλὴς ἀνὴρ.

Χαῖρε Ἑρμᾶννε, γαῖαν ἔχοις ἐλαφράν!

Ἐκ Σεβέρων τὴν 21. Ἰανουαρίου 1849

Πόσος καιρὸς, πόσαι δαπάναι, πόσοι ἀγῶνες ἀπαιτοῦνται διὰ
 νὰ ἐκπαιδευθῇ νέος τις, καὶ νὰ καταστῇ ἰκανὸς διὰ νὰ χρησιμεύσῃ
 εἰς τὴν πατρίδα διὰ τῶν γνώσεών του, τοῦτο καθ' ἑκάστην τὴν
 ἐνοοῦμεν καὶ τὸ αἰσθανόμεθα· πόσον δὲ ἐξ ἐναντίας βράδιον εἶναι
 καὶ εὐχερὲς τὸ νὰ ἀποκαταστῇ τις ἀνίκανος πλέον διὰ νὰ ὠφελή-
 σῃ διὰ τῶν γνώσεών του τὴν γεννήσασαν αὐτὸν πατρίδα, ἢ καὶ νὰ
 ἐκλείψῃ ὅλως ἐκ τοῦ μέσου ἡμῶν, τοῦτο καὶ ἄλλαι μὲν περιστά-
 σεις καὶ ἡ κατὰ τὴν 15 δὲ τούτου ἐπισυμβᾶσα τελευτὴ τοῦ συμ-
 πολλοῦ ἡμῶν Ἐμμανουὴλ Φωτιάδου ἰκανῶς μᾶς ἐβεβαίωσεν.
 Ἄς μᾶς συγχωρηθῇ δὲ νὰ εἰπωμέν τι περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ.

Ἐμμανουὴλ Φωτιάδης ἐκ Σεβέρων, ἐγεννήθη περὶ τὸ 1805, ἐδι-
 δάχθη δὲ τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, τῇ κλει-
 νῇ τῶν Σεβέρων πόλει, ἐν περιστάσεσι δειναῖς, πρὸ πάντων δὲ
 κατὰ τὴν πρώτην ἐν Σεβέραις Σχολαρχίαν τοῦ κλεινοῦ διδασκάλου
 Ἀργυρίου Παπᾶ Ρίζου ἐκ Σιατίστης τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοῦ
 1823 — 1830. Ἐπεδείκνυτο δὲ λίαν προκόπιων περὶ τε τὴν
 ἄλλην ἐλληνικὴν παιδείαν, καὶ περὶ τὰ μαθηματικὰ δὲ ἰδί-
 ως καὶ περὶ τὴν φιλοσοφίαν. Περὶ τὸ 1828 μετέβη εἰς τὴν Αἴγι-
 νον, πόδι τελειωτέρας παιδείας φλεγόμενος, ἀλλ' ἐπανήλθε ταχέ-
 ως εἰς τὴν πατρίδα διὰ τὸ ἀνώμαλον καὶ τεταραγμένον τῶν τότε
 καιρικῶν περιστάσεων. Ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ ἡσυχάσῃ εἰς τὴν πα-
 τρίδα· ὁ σφοδρὸς τῆς παιδείας ἔρωσ ὤθει καὶ αὐτὸν πρὸς τὰ ἔξω,
 πρὸς τὴν ἀλλοδαπήν, ἐκεῖ ὅπου αἱ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Μνημοσύνης
 εἶχον καταφύγει θυγατέρες. Σκοτεινὸς καὶ ζοφώδης τῷ ἐφαίνετο
 ὁ τῆς πατρίδος ὄριζον, καὶ ἐπόθει νὰ ἴδῃ τὸ λαμπρὸν ἀπαύγα-
 σμα τοῦ φωτεινοῦ ἐξ Ἑλικῶνος ἡλίου. Εἰς μάτην οἱ γονεῖς καὶ οἱ
 συγγενεῖς αὐτοῦ ἠγωνίζοντο νὰ τὸν ἀναγκάσωσι νὰ ὑποκύψῃ τὸν
 τράχηλον εἰς τὸν ζυγὸν τῆς τέχνης ἢ τοῦ ἐμπορίου· Ἐμμανουὴλ
 ὁ Φωτιάδης ἔκραζεν ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι· « Τιμῶ τοὺς ἐμπόρους
 καὶ τοὺς τεχνίτας· καὶ οὗτοι τὰ μέγιστα καὶ κράτιστα συνεργοῦ-
 σιν εἰς τὴν εὐκλειαν τῆς πατρίδος· ἀλλ' οὐ πάντες ἐμποροὶ, οὐ
 πάντες τεχνίται· ἐμοῦ ὁ τῆς παιδείας ἔρωσ διαφλέγει τὰ στή-
 θη· ἄφετε, ὦ ἄφετέ με νὰ πνέω τὴν ζωογόνον ταύτην αὔραν, καὶ
 νὰ ἐπαναπαύωμαι εἰς τὰς ζωογόνους ἀγκάλας τῆς κλεινῆς μου
 ἐρωμένης. Ἀνιάτον ἦτο τὸ πάθος τοῦ ἐνθουσιῶντος καὶ ἐρωτομα-
 νοῦς νέου· οἱ γονεῖς αὐτοῦ καὶ συγγενεῖς ὤφειλον νὰ ἐνδώσωσιν εἰς
 τὴν σιδηρᾶν αὐτοῦ θέλησιν. Ἀπῆλθε λοιπὸν διδασκαλὸς εἰς Βελι-
 γράδιον τῆς Σεβρίας, κατὰ προτροπὴν φίλου τινὸς ἐν Βιέννῃ, ὅστις

ΕΡΜΑΝΝΩΙ ΤΑΦΟΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΛΟΓΙΟΙ ΞΤΕΦΑΝΩΞΑΝ

ΜΟΥΞΟΠΟΛΩΙ ΞΕΜΝΩΙ ΞΑΞΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΕΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΕΝΟΥΛΟΣ

ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἐκ Βιέννης προτρέπων νὰ ἀπέλθῃ εἰς Βελιγράδιον, καρδοκῶν ἐκεῖθεν πότε θέλουσιν τῷ ἀνοιχθῆναι αἱ θύραι. Ἐντεῦθεν δὲ τῇ συνδρομῇ τοῦ Κ. Ροδά ἤλθεν εἰς Βιέννην καὶ ἐτύπωσε τὰς ὑπ' αὐτοῦ μεταφρασθεῖσας *Συζητήσεις τοῦ Σουάνου*. Καὶ ἕως ἐδῶ μὲν ὁ Ἐμμ. Φωτιάδης εἶναι ἀγνὸς θιασώτης τῆς ἐν τῇ τότε δούλῃ Ἑλλάδι διδασκομένης παιδείας. Σημειωτέον δὲ, ὅτι ἐν ᾧ ὅλοι σχεδὸν οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἀργυρίου ὑπῆρξαν θερμοὶ θιασῶται τοῦ Κοραῆ, οὗτος μόνος διέμεινεν ἀγάμενος Ν. τὸν Δούκαν καὶ Π. τὸν Κοδρικᾶν τοῦ τελευταίου μάλιστα τὴν *Μελέτην* ἐπιμελεστάτα ἐμελέτα. Ἦδη ὁμοίως, μεταθὰς εἰς Μόναχον τῆς Βαυαρίας καὶ τῆς ἐκεῖ παιδείας ἀρκούντως γευσάμενος, ἐμελλέ πως νὰ παλινωδῆσῃ, καὶ τοῦ Κοραῆ μᾶλλον ὁπαδὸς ἐγένετο, εἰ καὶ μὴ εὐχερῶς τοῦτο ὁμολογῶν. Ἐτύπωσε δὲ ἐκεῖ *Διατριβὴν* τινὰ *προτρεπτικὴν* πρὸς τοὺς *συμπολίτας* αὐτοῦ *Σεβέρλους*, οἵτινες καὶ εἶχον τὸν συνδράμει φιλομούτως διὰ νὰ τελειώσῃ τὰς ἐν Μονάχῳ σπουδὰς του· εἶτι δὲ καὶ τὴν μετάφρασιν τῆς *Μικρᾶς γραμματικῆς* τοῦ *Θεορίου*, τὴν ὁποίαν καὶ παραλαβὼν μετ' αὐτοῦ κατέθη εἰς τὴν πατρίδα του τὰς Σεβέρους, περὶ τοῦ 1836, πολλὰ καὶ γενναῖα ἐλπίζων νὰ κατορθώσῃ. Καὶ δὲν ὑπῆρξε διόλου ἀσυντελής· μαρτυροῦσι δὲ μου τὸν λόγον οἱ παρ' αὐτοῦ διδασκῶντες χρηστοὶ νέοι, οἵτινες ὀρεῖλοισι νὰ δοξάζωσι τὴν μνήμην τοῦ διδασκάλου των. Καὶ δὲν ἀρνούμαι, ὅτι καὶ ὁ μακαρίτης ὑπέπεσον εἰς τινὰ λάθη, διότι οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος ὃς ζήσεται καὶ οὐχ ἁμαρτήσῃ, ἀλλ' οἱ ἀγαθοὶ αὐτοῦ συμπολίται καὶ εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἐξορίαν μὲ συμπαθείας τὸν συνώδευον δάκρυα, καὶ ἐπανελθόντα ἠγάπησαν, καὶ νῦν θανόντα θρηνοῦσι, καὶ εἶναι ἐλπίς ὅτι ἐπὶ τοῦ τάφου του θέλουσιν ἀνεγείρει μικρὸν τινὰ λίθον, ἀνανεοῦντες τὸ ἀρχαῖον τῶν προγόνων ἔθνος, ἐπιγράφοντες τὸ ἀρελὲς ἐκεῖνο ἐπιτύμβιον « **ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΦΩΤΙΑΔΗ Η ΠΟΛΙΣ** » Ὁ δὲ δῶκτης αὐτοῦ, οἰκτρῶ θανάτῳ, κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος, κατ' αὐτὸν τὸν *Τηλέγραφον* τοῦ Βοσπόρου, τελευτήσας, παρίσταται ἡδὴ ἐνώπιον δικαστοῦ τοῦ ἀδεκάστου, δικαζόμενος πρὸς τὸν δυστυχεῖ Φωτιάδην, εἰς παραδειγματισμὸν τῶν ἀπογόνων.

Ἐκ Κλεισούρας τὴν 25 Ἰανουαρίου 1849

... Μοὶ ἔγραψας ζητῶν πληροφορίας περὶ τῆς φιλολογικῆς καταστάσεως τῶν μερῶν μας, ἀλλ' ἐγὼ (ὁμολογῶ τὸ σφάλμα μου) ἐγέλασα καταρχὰς διὰ τὴν ἐπιθυμίαν σου ταύτην· διότι κατὰ δυστυχίαν ἐφρόνουσιν καὶ ἐγὼ, ὡς καὶ οἱ πλείστοι παρ' ἡμῖν λόγιοι, ἐπτοημένοι μὲν πρὸς τὰ ξένα καὶ μακρὰν τῆς γεννησάσης ἡμᾶς πατρίδος, καταφρονῶν δὲ τὰ καθ' ἡμᾶς, καὶ σμικρὰ καὶ ἔωλα ταῦτα

νομίζων. Διακοινώσας ὁμοίως τὰ γραφόμενά σου πρὸς τινὰ τῶν ἐν ταῦθα φίλων σου ἐδιδάχθην παρ' αὐτοῦ τὴν περὶ τῶν μερῶν μας ἰδέαν σου, καὶ ἐπήνεσά σου τὸ φιλόπατρι αἰσθημα καὶ τὴν καλὴν σου περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς κρίσιν. Καὶ τῷ ὄντι εἴμεθα λίαν ἀξιόμυπτοι, μὴ εἰδότες ὅτι καὶ Θεουκιδίδης καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς διὰ τοῦτο μάλιστα ἐφημίσθησαν καὶ τὸ ἑαυτῶν ἀπαθανάτισαν ὄνομα, διότι ἐπιμελῶς καὶ φιλαλήθως τὰ καθ' ἑαυτοὺς εἰς τὴν καθ' ἑαυτοὺς διάλεκτον ἀναγράφαντες συμβάντι, παρέδωκαν ταῦτα καὶ εἰς τὰς μεταγενεστέρους γενεὰς, δοξάζαντες καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὰς πατρίδας αὐτῶν· ἡμεῖς ὁμοίως νομίζομεν σήμερον, ὅτι θέλομεν ἀπαθανάτισαι τὸ ὄνομα ἡμῶν, μεταφράζοντες μυθιστόρημα ἢ ἄλλο τι βιβλιάριον ξένον καὶ ἀλλόφυλον μᾶλλον, ἢ ἀναγράφοντες καὶ ἐπαξίως τιμῶντες τοὺς τῶν συγχρόνων ἡμῶν πρὸς εὐκλείαν τῆς πατρίδος ἀξιεπαίνους ἀγῶνας.

Καὶ τῷ ὄντι, ἐάν τις φρονίμως σκεφθεῖς ἐξετάσῃ τὴν ἡμετέραν κωμόπολιν καὶ τὰς γειτονικὰς πόλεις καὶ κώμας, θέλει βεβαίως συμφωνῆσαι μετὰ σοῦ καὶ τῶν περιγητῶν Εὐρωπαίων, θαυμάζων τὰς ἀρχαιοπρεπεῖς ταύτας καὶ οἰοεῖ (Ἑλβετικὰς καὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μικρὰς δημοκρατικὰς πολιτείας, ἐν αἷς πολῖται, ἀφελῆ βιοῦντες βίον, πολλὰ καὶ καλὰ πολλάκις διαπράττουσιν ἔργα, ἀξία τῆς προσοχῆς φρονίμου καὶ πεφωτισμένου ἱστοριογράφου. Ἐάν δὲ παρ' ἡμῖν ἦτο σύνηθες τὸ ἀξιοπρεπὲς ἐκεῖνο τῶν προγόνων ἔθος, νὰ ἀναγράφωνται ἐν στήλαις λιθίναις τὰ καλὰ τῶν καλῶν πολιτῶν ἔργα, δὲν ἤθελον λητμονεῖσθαι τσαῦτα ἀξιεπαῖνοι πρὸς τὴν πατρίδα ἐκδουλεύσεις, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀμελῶς καὶ ἀλαζονικῶς ἡμᾶς ἐπισκεπτόμενοι ἤθελον ἀνευρίσκει πολλὰ θαυμασμοῦ καὶ ἐπαίνων ἀξία.

Τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ κωμόπολις ἡμῶν. Ὀκδομημένη ἐπὶ τῶν πλευρῶν δειδροφύτου καὶ τερπουτοῦ γεωλόφου, οὐχὶ μακρὰν τοῦ Βερμίου ὄρους (τοῦ ὁποίου καὶ τὸ ὄνομα διασώζεται παρὰ τὴν Σιάτισταν καὶ Γεράνειαν Μ π ο ὕ ρ ν ος βαρβαρικώτερον ἀποκληθέντος), καὶ ἔχουσα πολλὰ καὶ ψυχρὰ ὕδατα, περιτάνει σταυροῦ σχῆμα, τοῦ ὁποίου ἡ μὲν μία χεῖρ ἐκτείνεται πρὸς βορρᾶν καὶ τὴν εἰς Καστοριαν ἄγουσαν, ἡ δὲ ἑτέρα πρὸς τὸν Ῥοῦγγον καὶ τὸν ἄγ. Ἥλιαν, ἡ δὲ κεφαλὴ πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτῆς γεωλόφου ἄγ. Ἀθανάσιον, καὶ οἱ πόδες πρὸς ἀνατολὰς καὶ τὴν πεδιάδα. Κεῖται δὲ εἰς ὑψηλὴν θέσιν καὶ βλέπει πρὸς ἀνατολὰς εἰς ἀχανῆ πεδιάδα πρὸς τὰ Βοδενὰ καὶ τὴν Θεσσαλοκίην, καὶ ἐπ' αὐτῆς πρὸς δύο μεγάλας λίμνας τὴν τοῦ Ὁστρούβου καὶ τὴν τῆς Ῥάπτειν ἐγγχωρῶς καλουμένην καὶ πρὸς τὰ ἐκείσε ὄρη ἢ ἐποψίς αὐτῆς εἶναι ὡραία καὶ μαγευτικὴ· καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ ἄγ. Ἥλιου καταφαίνεται πρὸς Ν.Α. ὁ γερὰς Ὀλυμπος, ἀπὸ δὲ τοῦ ἄγ. Ἀθανασίου βλέπει ὁ θεατὴς πρὸς τὴν λίμνην τῆς Καστορίας καὶ τὴν παρὰ ταύτην πεδιάδα καὶ τὰ ὑπερκείμενα ὄρη πρὸς δυσμὰς· πρὸς βορρᾶν δὲ κλείεται ἡ πόλις ὑπὸ ὄρους καλουμένου Σ ι ο υ μ π ρ ε τ ς, πρὸς δὲ μεσημβρίαν ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸ Β λ ἄ τ σ ι β ο υ ν ο ῦ (Μουρίκι) ἔχουσα καὶ ἐξοχὴν τινὰ Ῥοῦγγον καλουμένην καὶ βρύσεις ψυχροῦ ὕδατος. Τοιαύτη δὲ οὖσα περιέχει μόλις ἑνεακοσίας οἰκίας καὶ περὶ τοὺς 3500 κατοίκους. Ἐάν δὲ ἦδη ἀποβλέψωμεν εἰς τὰ δημόσια αὐτῆς καταστήματα καὶ τὸ φιλέμουσον καὶ φιλόπατρι τῶν

κατοίκων, ὀλιγίστας καὶ παρ' ἑμῶν, τοῖς ἐλευθεροῖς λεγομένοις Ἕλλησι, θέλομεν εὐρεῖ ἐπίσης ἀκμαζούσας κωμοπόλεις. Διότι καὶ παρ' ἡμῶν, φίλε, ὅπου ὑπάρχει ὁμόνοια καὶ ζωαὶ φιλόμουσοι καὶ συνετοὶ πολῖται, καὶ παρ' ἡμῶν προεδρεύουσι τὰ κοινὰ καὶ φιλανθρωπικὰ καταστήματα, ἢ δὲ ἑλληνικὴ εὐφυΐα καὶ τὰ ἀνυπέβλητα φαινόμενα ὑπερῆρα ἐμποδία, ἐάν μόνον ὑπάρχη ὁ θεαρεστός ὑπὲρ τοῦ κοινῆ συμφέροντος ζῆλος, καὶ ἡ ἀξιάγατος καὶ ἰερά ὁμόνοια.

Ἐγεί λοιπὸν καὶ ἡ πατρίς ἡμῶν ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ δύο ἀξιοπρεπεῖς ναοὺς, εἰς δύο οὖσα ἑνορίας διηρημένη, τὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου εἰς τὰ ἄνω καὶ Δ. καὶ τὸν τοῦ ἁγ. Δημητρίου εἰς τὰ κάτω καὶ πρὸς Ἄνατ. ἐν δὲ τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ τούτου ὑπάρχει καὶ ἡ Ἑλλ. ἡμῶν Σχολή, με βιβλιοθήκην καὶ σφαίρας, καὶ τρεῖς διδασκάλους· ὧν ὁ μὲν Δημ. Παπαχριστιᾶδης εἰκοσαετιᾶν ἤδη ὄλην διδάσκει τὴν νεολαίαν ἡμῶν, συμβουλευόμεν καὶ νεοθετῶν ἐπὶ τὰ καλὰ νέους τε καὶ γέροντας, ἄνδρας τε καὶ γυναίκας, κατ' οἰκίαν τε καὶ ἐν τῇ ναῷ τοῦ θεοῦ· Ὁ δὲ Σχολάρχης ἡμῶν Κ. Δημ. Ἄνατ. Λάσκαρις, καλῶς κατηρτυμένος μετ' ἡμῶν νεότεραν παιδείαν διδάσκει καὶ ποδηγετεῖ ἐπαξίως τοὺς νέους ἡμῶν πρὸς τὰς ἐκ τοῦ Ἑλικῶνος ὁρμωμένας κλεινὰς τοῦ Διδῶ καὶ τῆς Μνημοσύνης θυγατέρας· Παρὰ τὴν Ἑλλ. Σχολὴν ἠφισδόμεται καὶ τὸ ἀλληλοδιδασκτικὸν, χρῆζον ὅμως τούτου πλείοτερας παρὰ τῶν νεοτέρων ἐπιμελείας, ὡς ἡ πρώτη καὶ κρατίστη βίαις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς κρείττονος παιδείας. Εἴθε δὲ οἱ φιλόμουσοι συμπολιταὶ μου νὰ ἐπιστήσωσι τὴν σύντηνον π. σοσχίαν τῶν πρὸς τελειοποίησιν τοῦ δημοφελεστάτου τούτου καταστήματος καὶ καθύψωσιν καὶ σχολαίου τῶν κορασιῶν, ἀποστέλλοντας ὅπου δεῖ ὑπέτροφον τι πτωχὸν κοράσιον, διὰ νὰ ἀποκατασταθῇ ἀξίαι νὰ διδάξῃ ἔπειτα καὶ προαγάγῃ εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἀληθινὴν ἠθικὴν τὰς ἐκείτης συμπολιτίδας.

Προήγαγε δὲ ἡ πατρίς ἡμῶν καὶ ἄλλους μὲν κλεινοὺς ἄνδρας, καὶ τοὺς παρὰ πᾶσι δὲ γνωστὸς αὐταδέλφους Δ α ρ θ α ρ ε ρ ς, πολλῶν καὶ καλῶν συγγραμμάτων ἐκδότας, ἔτι δὲ τὸν σεβασμιον καὶ αἰδιμον Ἀρχιμανδρίτην Σ ω φ ρ ὄ ν ι ο ν Μ πα ρ τ ζ ο ὕ λ α ν, ὅστις ὑπέρθε καθιδρυτὴς τρόπον τινὰ τῆς Σχολῆς, καταβαλὼν 34 χιλ. γρ. κεφάλαιον. Τούτου ἡ προσημ. διαφυλάττεται ἐν τῇ αἰθούρῃ τῆς βιβλιοθήκης πρὸς αἰώνιον μνησούσων. ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Μιχ. Στ. Μπρτζούλας ἐξέδωκε Γαλλικὴν γραμμικὴν. Προτέφερε δὲ εἰς πλουτισμὸν τῆς βιβλιοθήκης ἐξέδωκε βιβλία καὶ ὁ φιλόμουσος Παπᾶ Κώστας Ντούλης, ἐν οἷς καὶ τὰ ἅπαντα τοῦ Χρυσοστόμου καὶ Βασιλείου. Κατὰ τὴν ἑορτὴν δὲ τοῦ ἁγ. Σπυρίδωνος τελεῖται ἡ ἑορτὴ τοῦ σχολείου, τοῦ ὁποῦ ἡ σφραγὶς φέρει τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. τούτου. Ἐκ δὲ τῶν ἐπιζώντων φιλομοσῶν ἄνδρων, ἃς μᾶς συγχαρηθῆ ἐπὶ τοῦ παρόντος (διότι ἄλλοτε θέλομεν ἀναφῆαι καὶ πολλοὺς ἄλλους ἀξίους ἐπαίων διὰ τὸ φιλόμουσον αὐτῶν) νὰ ἀναφέρωμεν τοὺς Κυρίους Σ ἰ μ ο ν Ι. Σ ι μ ὠ τ α κ α ι Ἀθ. Μ π ἦ κ α ν, τοὺς διὰ συνετῶν καὶ ἐντόμων προτροπῶν τε καὶ συμβουλῶν πολλῶν παρέχοντας ὠφέλιαν· ἔτι δὲ τὸν ἰατρὸν Π έ τ ρ ο ν Χ. Β ι ἄ λ ο ν, τοὺς Κυρίους Ἐ μ μ α ν ο υ ἢ Μ π έ ζ η ν, φιλομουσώτατον καὶ ἀξιοσέβαστον, καὶ Γεώργιον τὸν Λέκον, τῶν ὁποίων ὁ τελευταῖος μάλιστα, ὡς νεώτερος καὶ μᾶλλον φερέπων, πολλὰ ἐπεμελήθη τῆς πατρίδος καταστήματα, κατορθώσας ἰδίως καὶ νὰ φέρῃ ἀπὸ δύο ὥρῶν ἀποστάσεως ὕδωρ ψυχρότατον καὶ ὑγιέστατον εἰς τὴν πόλιν, σχίσας θράχους, οἰκοδομήσας θρύσεις· καὶ ἀνεγείρας κρεωσφαγεῖα καὶ ἐργαστήρια δαπάνη τῆς σχολῆς. Ἄλλ' ὁ διὰ τὰ ἔργα αὐτῶν ἀξίως ἐπαινος ἀποδίδεται καὶ ἀνήκει κατὰ μέγα μέρος εἰς ὄλην τὴν πατρίδα καὶ συμπάντας τοὺς φιλομοσούς ΚΑΙΣΟΥΡΙΩΤΑΣ.

Ἄς ἐνθυμηθῶμεν τοὺς προγόνους ἡμῶν, τοὺς ζηλοτύπους ἐκείνους Ἀθηναίους, οἵτινες οὐδ' εἰς τὸν Μι λ τ ἰ ἀ δ η ν ἐσυγχώρων νὰ τιμᾶται μόνος, ὡς μετὰ τῶν ἄλλων καὶ οὐχὶ μόνος ἀριστεύων. Τοῦτο ἔχοντες κατὰ νοῦν καὶ οἱ κλεινοὶ ἡμῶν συμπολιταὶ τὸν πάντα ἐπίκουον ὑπὲρ ἀπάντων θέλους τῶν συμπολιτῶν, ἀρκοῦμενοι αὐτοὶ καὶ εὐγυμνοῦντες μάλιστα, ὅτι ἡ πατρίς αὐτοὺς ἐξελέξατο σκευὴ τῆς ἐκλογῆς τῆς, ἀναγορεύουσα αὐτοὺς ἐπαξίως ἐπιμελητάς καὶ ἐφόρους καὶ προστάτας τῶν φιλανθρωπικῶν καὶ φιλοπαιδευτικῶν τῆς πατρίδος καταστημάτων. Αὕτη δὲ ἡ κοινωροσύνη καὶ ἐντελής ὁμόνοια σῶζει τὰς πόλεις, καὶ ἐδόξαται καὶ δοξάσει οὐν θεῶ καὶ τὴν ἡμετέραν πατρίδα.